ARCHIVU
pentru filologia si istoria.

Nr. XVII. 10. Augustu 1868.

XXVII.

SISTEM'A ORTOGRAFICA.

I. Necesetatea regulei.

Dupa ce in numerii trecuti ne amu dechiaratu, precumu credemu, destulu de chiaru, sî despre cumu ar' fí se fia ortografi'a, sî erasi de concesiunile, acestu malum necesarium, ce cauta se facemu fonetismului, deca vomu se avemu pace cu tota lumea si alesu cu practicii, — si dupa ce in discursulu nostru, publicatu in nr. I., ne amu datu parerea asupr'a a patru punte, in cari deca ne amu involî cu totii intru un'a, s'ar' poté sperá una armonia si concordia, de sî nu completa panà la minutie, de acea inse totu forte omogenia, celu pucinu intre noi cesti dein coce de Carpati, — in urm'a acestor'a pote s'ar' paré, cà nu ne a mai remasu nemica in câtu pentru principia-le si basi-le ortografiei nostre.

Inse luandu lucrulu la una consideratiune mai de a prope, totu ne-se pare, cà asta materia inca mai are lipsa de mai multa sî mai prelarga tractatiune, nu numai pentru praxe, ci chiaru si pentru teoria, mai alesu in limitarea principiului etimologicu, despre care inca nu suntemu cu totii destulu de in claris; si ast'a ne a facutu, si pote inca se ne mai faca si de acumu in a-ante forte multu reu; si deca nu altu, celu pucinu, dupa parerea nostra destulu de multu, acelu reu, cà nu ne intielegemu. Cà-ce, ori-unde e neintielegere, acolo neindoitu remane si ceva oscuritate, care causeza indoiele, si de multe ori e asilulu chiaru sî alu reutatei.

E constatatu, cà in contr'a adeverului chiaru si neindoitu, nemene nu cuteza a se opune facia facisiu; si asia reutatea numai pre sub ascunsu face opusetiune, cà-ce lumin'a adeverului nu lasa locu repumnantiei nece celei mai mice; ea câtu lucesce, numai de câtu convinge si invinge; er' unde nu e convictiune deplena, nu e lumina destula. Ceca ce potemu dîce, nu numai de totu adeverulu si preste totu si in specie, ci chiaru sî in subdivisiunea lui cea mai menunta, in — ortografi'a romana.

Deci se ne incercàmu, a dá, deca se pote, una lumina si mai mare acestei materie, nu cà dora noi amu pretende, cà vomu poté, se o creàmu cu unu singuru cuventu, cá creatoriulu universului: FIAT LUX! et facta est lux; ci numai ne incercàmu, pre incetu, si in mesura forte mica, cumu ne suntu sî poterile, si ne vomu multiemí, deca celu pucinu, ceea ce noi o vomu numí lumina, nu va fí intunerecu.

Intrebarea mai de antaniu, ce pote cene-va se si faca in obiectulu ortografiei, ar' fi dupa parerea nostra: Cà pentru ce volîmu se avemu ortografia? va se dîca cu alte cuvente: Pentru ce cu totii volîmu se scriemu bene-regulatu? cà-ce atât'a insemneza cuventulu: ortografia. Si fiendu cà volîmu cu totii dar' se scriemu bene-regulatu, cari suntu acele regule, dupa cari, urmandule cene-va, va se scria bene-regulatu?

Cà-ce, de nu volîmu a ajunge acolo, cá se scriemu bene-regulatu, nu mai avemu lipsa de nece una regula, sî prein urmare de nece una ortografia. Pentru cà a scrie bene-regulatu, ori cene pote vedé, cà nu se pote forà regula, si ortografia pentru a se scrie bene-regulatu, inca nu se pote forà regula.

Asia dar', candu dîcemu ortografia, totu una data dîcemu si regula de a scrie bene-regulatu, totu una data recunoscemu necesitatea de a scrie bene-regulatu, sî cà acea regula, un'a seau doue, seau sî mai multe, câtu de multe, e unu ce absolutu necesariu pentru a scrie bene regulatu, er' nu unu ce arbitrariu, lasatu in voli'a ori sî cui, sî forà care inca s'ar' poté scrie regulatu.

Ce e mai multu, ide'a ortografiei de senesi, forà de a mai recurre la alte argumente, cene scí de unde trasa sî impensa, presupune si postuleza regula, regula severa, imperativa, de la care unu

minutu de te abati, una linia de te abati, ai stricatu totu, sî nu mai ai cuventu se vorbesci de ortografia.

Si in urma, cá se conchidemu strinsu logicè, chiaru si matematicè, acea regula, ce face ortografi'a se fia ortografia, e oblegatória pentru toti in genere sî in specie, sî pentru totu individuulu, forà de destintiune de . . . de . . . etc.

De acea, demi va dîce ce-ne-va, cà nu are lipsa de regula seau regule pentru ortografia, — in numele domnului dîca cei place, sî faca ce va vré, — numai l'asi rogà semi arate, cumu ar' poté scrie cene-va regulatu forà regula, et erit mihi maximus Apollo!

II.

Variatiunea limbeloru.

Cu ast'a nu voliu se dîcu, cà regul'a e sî aflata, candu dîcu, cà e neaparatu de lipsa regula pentru ortografia. Inca nece voliu se creda ce-ne-va, cà prein acea regula atâtu de absolutistica intielegu positivè cutare seau cutare regula, cumu se dîce: per petitionem principii.

Nu, ci cá in filosofia, candu vomu se grainu de filosofia seau de ortografia, recunoscemu numai, cà cauta se fia ore-care cale, metodu, regula, sistema de filosofia ortografia, — dar' astragemu de la cutare si cutare, cá sî cumu nece nu aru fí pre lume.

Ast'a credeamu a fí de lipsa se premitemu, cá antaniulu pasu catrà ortografia, pentru cá nu acusi se se afle vre-unu suatosu, carele, candu va fí foculu disputei mai mare, se ne talie vorb'a cu vre-una axioma, cá cu una palma preste ochi: Cumu cà nu este de lipsa nece una regula la ortografia, nece una regula de ortografia, — ci se scria, care cumu scì, cumu a invetiatu a casa seau la scola, dein psaltire seau dein gramateca, cumu se vorbesce in cutare munti seau vàli, in cutare cetate seau sate, etc.

Atare omu, seau cà ar' fí unu egoistu, seau greu la capu, seau sî altu ceva. Egoistu, deca forà de a cercetá lucrulu mai de a-menuntulu si de a judecá forà partialitate, ar' stá mortîsiu pre ce a apucatu. Greu la capu, deca ar' crede, cà se pote ce-va aflá, chiaru si in ortografia, unu ce non plus ultra, perfectu, incalciatu imbracatu cá Menerv'a sarindu dein capulu lui Joe.

Suntu omeni, chiaru si intre celi invetiati, carii nu potu se se orienteze, dupa cumu cere scienti'a. Nu potu se si imagineze cerulu de desuptu, nece cumu de nu cadu omenii in diosu, deca se inverte pamentulu; — ci credu, cumu au invetiatu de a casa, cà pamentulu e cá una mésa lunga si lata cu margini, pre cari a siediutu seculiulu spendiurandusi pietiore-le in diosu forà se ametiesca; cà cerulu e de arame seau de altu metalu etc.

Asia suntu si unii filologi, seau nefilologi, cari credu, cà toti romanii vorbescu limb'a loru si deca aude pre altu romanu vorbindu almentrea, seau-lu vede scriendu almentrea, ar' stá se jure, cà cest'a nu scie romanesce, ci numai elu.

Se nu mergemu mai departe, ci se adunàmu, de esemplu in Blasiu, vre-una diece studenti romani dein vre-una diece cornure ale Trniei; sei ascultàmu, cumu vorbescu acestia romanesce unulu-fia-care; si apoi placa ai intrebá, care dein eli vorbesce mai bene romanesce, si apoi se audi, ce-ti voru respunde. Si deca mai voliesci a completá scen'a si mai deplenu, fà se asculte la tieranii dein Trni'a, Ungari'a seau Banatu, vre-unu ciocoiascu câtu de simplu dein provincie-le de preste munti; si apoi erasi se audi.

Asia e. Toti vorbescu, si toti vorbimu romanesce, da nu toti intru una forma. Limb'a e una, ci form'a e diversa. Unii scaimba unele cosunatorie seau vocali, altii altele. Unulu dîce: pieptu, altulu cheptu, alu treilea ceptu, alu patrulu psieptu; si asia mai in colo: vinu, si ginu, si jinu, si ghinu, sî ĭinu; — fieru, hieru, sieru, ceru; — séra, sara; — pre, pe, pà; — de, dà; etc.

Dela reus latinesce, italianulu sia formatu rio, cá dela deus dio; romanulu reu, inse cu unu E nu limpede, ci oscuru dein gutu cá alu orientaliloru; in femininu romanulu rea, care unii-lu pronuncia cá rè cu E latu deschisu, altii cá rĭá, er' mocanulu: rá.

Cari tote, — si de acestea suntu cu milie-le, impreunandu-se facu una limba, intru atât'a, in câtu fundamentulu e totu unulu, inse formele cu atâte variatiuni, câtu o ai poté despartî in mai multe limbe, totu romanesci, pre cari le ai poté si numí cu numiri destinte, pr. trna, ungurena, muntenesca, moldovenesca etc. si mai menuntu: barsanesca, campenesca, marginenesca, mocanesca, etc.

Atare variatiune e unu ce forte comune totu-

roru limbeloru. Grecii avura, cumu amu atensu si cu alta ocasiune, patru recunoscute, pre cari inse nu le au numitu limbe, ci numai dialecte (vorbiri), a fora de altele nerecunoscute, cari tote in urma impreunandu-se erasi intru un'a, nascura pre numit'a comune, κοινή, si pre incetu totu scaimbandu si pre facundu, ajunsera la cea simpla, ἁπλὰ, de astadi, carea inca nu se vorbesce, nece se scrie, pre totendenea totu intru una forma, cá si a' nostra, si literatii loru o totu deregu si cultiveza, cá si ai nostri.

Deintru a' Latiniloru, totu prein scaimbari dupa locure, provincie si seculi, mai antaniu si mai de multu se nascù cea latina Romana, urbana si rustica, clasica, ante-si post-clasica, afora de alte dialecte vechia italice *). Dein cea latina romana apoi, dein asemeni cause, inca se facura straformari necontenitu, panà ce in Itali'a, Gali'a, Ispani'a, si in partile orientali se nascura dein ea totu atâte limbe mari, italica, franca, spanica, portugala, romana, cu milie de variatiuni mai merunte.

In Itali'a, de esemplu, unde limb'a latina erá domestica, si asia chiaru in léganulu ei, variatiunea atâtu e de mare, câtu de nu aru fí apucatu Italianii asi creá una limba comune pentru litere si cultura, astadi nu s'aru mai intielege Venetianulu cu alti italiani, nece Lombardulu, nece Neapoletanulu, nece Sardinianulu etc.; precumu ori cene, care n'a studiatu aceste dialecte, nu va poté se intielega nece cartile scrise in aceste dialecte, necumu se intielega pre vorbitori, chiaru si de va cunosce bene limb'a italiana literaria, care sî noue ne-s'a templatu atâtu in carti, câtu si amblandu prein Itali'a.

Se conchidemu si aici dein premisele de panà acì: Cumu cà atari variatiuni se potu suferí in viati'a comune si la romani, — inse nu se potu suferí in scrisória, in literatura, in scientia, cumu nu se potu suferí in limb'a italiana literaria, in cea francesca, spanica, portugalica, cari in fia-care dein provincie-le numite suntu numai câte un'a literaria, un'a italiana, una francesca, una spanica etc., nu doue, nece trei, seau diece, doue dieci, macaru cà, precumu amu dîsu, sî in acele tiere poporulu nu vorbesce una limba, ci fia-care dialectulu lui, alu locului, si alu tienutului seu. Er' celi culti, invetiatî, literati, scrietori, prosaisti si poeti etc., toti scriu numai una limba literaria, cari o sciu sî vorbí, forà nece una variatiune in forme, nece in — ortografia.

Nota. Articlulu presente, impreuna cu celu dein nr. venitoriu, s'au scrisu inca in anulu trecutu, inse dein incidenti'a adunarei Societatei literarie dein Bucuresci, s'au amenatu, lasandu locu altoru articli, de si nu mai importanti, dar' asupr'a unoru obiecte, ce nu se poteau amená forà de asi pierde dein importanti'a pertractarei. Se va continuá.

XXVIII.

DIPLOME MILITARIE ROMANE.

Dupa publicarea tableloru cerate, aflate in Trni'a, cà-ci afora de Trni'a panà acumu nu s'au aflatu necaliurea, câte adeca erau in posesiunea nostra seau publicate mai in a-ante de noi, — cugetulu ne a fostu se adaugemu si publicarea unoru diplome romane militaria, totu dein periodulu ocupatiunei Daciei prein Romani; monumente de asemene pretiu, cá si tablele cerate, de nu mai mare, fiendu cà si ele cuprendu in sene mai multe date istorice pentru ilustrarea acelei epoce atâtu de interesante pentru locuitorii acestoru provincie, ce faceau Daci'a antica.

Monumentele aceste militaria inca si dupa form'a dein afora, au mare asemenare cu tablele cerate, fiendu si ele diptice, cá si tablele cerate, de patru pagine, cu testulu duplecatu, si cu marturie; numai câtu tablele militarie erau scrise pre materia mai solida, de bronzu, de câtu lemnulu tableloru cerate.

De aceste monumente panà acumu suntu aflate si publicate 42, — in adeveru unu numeru forte micu, deca cugetàmu la multîmea unoru asemeni documente, ce au cautatu a se scrie; fiendu cà fiacare veteranu romanu, fiendu liberatu de a mai militá, recepea unu atare documentu, cei recunoscea meritele castigate in ostire, sîi asecurá derepture-le si onori-le, ce i-le decretá recunoscenti'a imperatoriului.

De in acestea, Jos. Arneth a publicatu mai antaniu, seau de nou 12, cu fac-simili in arame, si cu comentaria forte pretiosa, in Vien'a, la a. 1843 *).

---

*) Vedi Th. Mommsen, Die unteritalischen Dialecte, Leipz. 1850, 4-o.

*) Zwölf Römische Militär-Diplome, beschrieben von Ios. Arneth etc. auf Stein gezeichnet von Alb. Camesina, 4o. Wien 1843.

Dein acelea vomu publicá si noi aici unele mai interesante, pre câtu ne va suferí spatiulu, incependu dela cele date de Traianu imperatu, si premitiendu una mica notitia istorica despre atari monumente, dupa acel'asi editoriu.

I.

Unu mare castigu pentru studiulu archeologiei stà intru acea, cà la descoperirea si a' monumenteloru celoru mai singuratece si mai neinsemnate la parere, de una data se desfàsiura intrega icon'a cea mare a secliloru trecuti.

Diplomele militaria ale imperatiloru romani Vespasianu, Titu, si celi alalti, de curundu aflate atâtu in Austri'a si Ungari'a, câtu si in alte parti, ne revoca in mente potericu acea epoca, in care aceste provincie erau ocupate si dominate de imperatorii romani.

La a. 34 in a-ante de Chr., Octavianu ocupà cetatea Metullu in Carnioli'a; de acì rapede cá fulgerulu ajunse la Siscia, astadi Sisecu, unde la impreunarea Culpei si Savei redicà locu pentru armele romane. Er' la a. 29 in a ante de Chr. acel'asi Octavianu, acumu dela a. 27 in a-ante de Chr. numitu Augustu, tienù triumfulu seu de trei dîle asupr'a Panoniloru, Dalmatiloru, Japodi-loru, si Galli-loru.

Depre culmea Alpiloru, cari incongiura Itali'a de susu cá unu valu cercularíu, se aruncara locuitorii selbateci asupr'a gradinei Europei, chiaru cá si torentii, cari se scurru totu dein aceliasi munti; alesu popora-le dein giurulu Aquileiei si Tergestei fura, cari in adeveru predara Itali'a. Spre a certá aceste incursiuni, si spre a intende marginile imperiului romanu in Noricu panà la Dunare, tramise Augustu dein Gali'a, Itali'a si Panoni'a, osti in contr'a Reti-loru, Vindelici-loru si Norici-loru, si in ver'a anului 14 in a-ante de Chr. ocupà Rheti'a, Vindelici'a si Noricu-lu *).

De una parte pentru asecurarea acestoru ocupatiuni, in cuntr'a Germaniloru cari gemeau pre rip'a stanga a' Dunarei, pre câtu si pentru a infrená sburdarea Norici-loru supusi cu multe nevolientie, se redicara castele, dein cari in urma pre incetu se facura cetati.

Junimea acestoru provincie se inrolá in legiunile romane, spre a militá in alte parti ale imperiului, in Arabi'a, Libi'a si Egiptu; si de alta parte, locuitorii provincieloru asiatice si africane, Frigienii, Sirii, Cireneii etc. erau adusi se militeze in garnisonele Germaniei, Britaniei, Spaniei etc. Si in patru sute de ani, totu tienutulu, ce-lu percurre Dunarea, celu pucinu de rip'a derepta, fù sub ascultarea Romaniloru. Multe si diverse documente despre acestea ne au remasu panà astadi, si intre ele cele mai espresive suntu diplomele imperatiloru Nero, Vespasianu, Titu, Domitianu, Traianu, Antoninu si altii.

Aceste diplome suntu copie dupre origininariale, cari se aflau in Rom'a pusa in locu publicu si pre parietii unoru baserece, si contieneau libertatile veteraniloru donati cu numire de cive romanu si cu derepture de casatoria. Acele table faceau parte dein acelu archivu de arame, in care erau depusa Consulte-le Senatului si ale poporului (Senatus consulta et plebiscita) despre evenementele cele mai memorabili, conventiuni de pace, donaria pentru poporu si militari, si dein cari Vespasianu, dupa arderea Capitoliului s'a nevolitu erasi a restituí archivulu, precumu serie Suetoniu in Vespasianu IX. Aerearumque tabularum tria milia, quae simul conflagraverant, restituenda suscepit, undique investigatis exemplaribus instrumentum imperii pulcherrimum ac vetustissimum confecit, quo continebantur poene ab exordio urbis senatus consulta, plebiscita de societate ac foedere, ac privilegia, cuicumque concessis.

Dein diplomele militaria panà acumu ne suntu cunoscute 42, care numeru atâtu de micu ne pote fí totu una data cá unu mesuratoriu de a precepe, câtu de multe monumente romane si opure de tota speci'a voru fí pe itu, de ora ce dela a. 41 dupa Chr. panà la a. 300, seau dela Claudiu panà la Maximianu, celu de antaniu si celu mai dein urma imperatu, dela cari au remasu atari diplome, e probabile, cà mai multe milie s'au facutu.

Diplomele aflate si publicate in decursulu a' 20 de ani dein seclulu presente, prein numerulu loru, care e asemenea celoru aflate in seclulu trecutu, arata invederatu, cu câta luare a mente se sapa astadi terenulu istoricu.

Chiaru si in cetatile cutrupite de Vesuviu, in Erculanu, Pompei, si Stabie, cari sub lav'a, ce le acoperia, asia de bene s'au coserbatu, câtu ar' poté se creda ce-ne-va, cà a fostu voli'a provedentiei, se ne pastreze una icona chiara a' vietiei romane, —

*) Vedi Horatiu Carm. IV. od. XIV. v. 7. 75—52, si od. XV v. 21. 22.

inca s'au aflatu panà acumu doua diplome militaria.

Aceste doua fura publicate de editorii anticitatiloru Erculane, in Neapole la a. 1767, si dupa acestia, impreuna cu alte 14, de Marini in: Actele si monumentele fratiloru Arvali *), si dupa acestu dein urma de Spangenberg, **) apoi de Vernezza tote 16, impreuna cu alte cinci, la cari Lysons adause 4 noue, Baillie si Gazzera siesa, Avellina un'a; dupa acea Cavedoni si Horvát ***) un'a si aceeasi, Curieru Romanescu un'a; ****) B. Borghesi un'a, si I. Arneth siepte noua.

Diplomele militaria suntu interesante si dein acea causa, cà ne aducu a mente ostile, cari cu bravur'a loru cucerira lumea.

Rom'à are de asi multiemí originea numai armeloru, si desvoltarei escelente a artei militarie in tote respectele, asiá câtu dein istori'a romana, afora de artea de a gubernà, a nevolia se mai pote invetiá si alt'a, de câtu artea de a cucerí si de a tiené bene cele cucerite; dein care causa momentositatea studiului istoriei romane stà in faptele cele mari belice ale Romaniloru, si in despusetiunile intielepte de a gubernà popora-le supus.a

Rom'a, cea cu 37 de porte, si cu 1200 de funtane, vediù a prope de 400 triumfi, si intru memori'a loru redicà mai multe colosa, doue columne, si 36 arce triumfali. Ea adunà intre murii sei spolia-le popora-loru a' tota lumea cunoscuta atuncea, panà ce in urma ea insasi deveni pred'a popora-loru, ce beura dein dunarea de diosu.

Istori'a ne invetia, cumu incepura romanii inca de buna ora, a cuprende in ostirile sale pre poporale abia cucerite, si cumu invetiara acestea insasi asi supune pre domnitorii loru. De multe dein aceste popora, amentescu diplomele, ce imperatii romani le au impartîtu trupeloru luate dein acelea.

Adaugemu, cà alegerea seau alesulu barbatiloru portatori de arme, la romani se numea legiune; si cà numerulu, dein câti stá legiunea, erá dela 4200 panà la 12,800 de insi. Si pre aceeasi urma si numerulu ostei romane, incependu dela tempurele republicei panà la celi mai gloriosi Cesari, se suì in tempu de pace, variandu dela 70,000 panà la 400,000.

Legiunile erau insocite de áripe (alae), despre cari la A. Gelliu noct. att. XVI, 4, asia se scrie: Alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextrâ sinistraque, tamquam alae in avium corporibus, locabantur. Ele erau mai multu trupe ausiliarie, si custau ordinarie dein 500, calareti, seau pedestri; er' deca erau 1000, se numea ala miliaria. Dela asemeni ale, multe cetati-si capetara numirea, precumu: Ala Flaviana, Ala nova, etc., seau pentru cà se tramiteau soldatii acolo spre apararea tienutului, seau pentru cà de acolo-si aveau originea, seau in urma pentru cà erau donati cu agri dein tienutele acelea.

Pre candu legiunea custá numai dein 6000 fetiori, cohortea inca custá numai dein 600; er' deca contienea 1000 persone, se numea milliaria, si se semná in scrisu cu ∞. Cohorti-le ausiliarie inca erau mai multu pedestrime, si alesu dein popora-le ajutoria, dein cari mai multe ocurru in Diplome.

II.

Diplomele aflate si publicate panà acumu suntu:

1. Dela Claudiu, aflata in Stabiae, astadi Castel a mare, la a. 1750, acumu in Museulu Erculanu in Neapole, dein a. u. c. 805.

2. Dela Nero, inse numai diumetate, la unu privatu in Viena, publicatu mai antaniu de J. Arneth la loc. cit. nr. I. in fac-simile.

3. Dela Galba, doue: —

a) aflata in 1688 la Castello a mare, acumu in Florentia in museulu Mediceu, publicata de Maffei in Museulu Veronese p. 98 seq.

b) aflata totu acolo la a. 1728, si publicata la loc. cit. p. 485.

4. Dela Vespasianu, trei; —

a) aflata la Resina in 1746, acumu in museulu Erculanu dein Neapole; dein a. u. c. 823.

b) aflata la Salona, mai antaniu in museulu Barberini in Rom'a acumu in Berlinu; dein a. u. c. 824.

c) aflata in Ungari'a in satulu Sikátor dein Comitatulu Vesprimu la a. 1822, acumu in museulu Pestanu; publicata si de J. Arneth la loc. cit. nr. II.; dein a. u. c. 836.

*) Gli Atti a monumenti de' fratelli Arvali, Roma, 1795, 4° tom. II. p. 433—489.

**) E. Spangenberg: Iuris romani tabulae negotiorum, Lips. 1821, 8° p. 352—360, si in adausu la fine.

***) In tudományos gyüjtemény, Pest, 1833, pag. 41—64; o am avutu, cine a peritu in 1849.

****) Cur. romanescu, a. 1839, nr. 26.

5. Dela Titu, aflata aprope de Vien'a la a. 1834, publicata de I. Arneth l. c. nr. III; dein a. u. c. 833.

6. Dela Domitianu, patru; —

a) aflata in Ungari'a in Comitatulu Somogiu, la a. 1840, acumu in Museulu Pestanu; publicata de I. Arneth l. c. nr. IV;

b) aflata la Theba in Egyptu, acumu in Vaticanu;

c) aflata in Salona, acumu in Museulu dein Florentia; la Gruteru pag. 574 nr. 5. 6.;

d) aflata in Ungari'a; la Gruteru p. 375 nr. 1.

7. Dela Nerva, astadi in museulu dein Cagliari.

8. Dela Traianu, cinci;

a) si b) in museulu Britanicu;

c) dein a. u. c. 859, d. Chr. 106; aflata in Ungari'a acumu in museulu Pestanu; publicata de I. Arneth l. c. nr. V.

d) dein a. u. c. 863, d. Ch. 110; publicata mai antaniu de acel'asi l. c. nr. VI;

e) publicata de Vernaza.

9. Dela Adrianu, siesa;

a) in museulu dein Cagliari; dein a. 127 d. Chr.;

b) aflata la Cremona, publicata mai antaniu de Fontejus in Veneti'a;

c) aflata in tier'a romanesca, in judeciulu Romanati, Martiu 1839, si publicata in Curierulu romanescu 1839 nr. 46; la I. Arneth l. c. nr. VII; dein a. u. c. 882, d. Chr. 129.

d) aflata in Sardini'a, acumu in Turinu;

e) publicata de Lysons, London 1817;

f) aflata in Ungari'a in satulu Tooth, la a. 1760; publicata de Weszpremi, Vien'a 1781.

10. Dela Antoninu Piu, siesa; —

a) aflata in Ungari'a in Tarján la a. 1777, publicata de acelasi Weszpremi, si dupa elu de Schönwiesner in Iter romanorum p. 121; acumu in Cabinetulu c. r. dein Vien'a; la I. Arneth l. c. nr. VIII.

b) aflata in Ungari'a la Peregova; originalele in acel'asi cabinetu, la I. Arneth l. c. nr. IX.

c) aflata in Ungari'a in Comit. Vesprimu; originalele totu acolo, la I. Arneth l, c. nr. X.

d) aflata in Ungari'a la A. Szent-Ivány; mai antaniu publicata de I. Arneth l. c. nr. XI.

e) aflata in Ungari'a la Adony lenga dunare, la a. 1830; originali-le de suptu e) si d) in colectiunea Jancoviciana dein Pestia; la I. Arneth l. c. nr. XII.

f) numai in fragmente, mai antaniu la Marini loc. cit.

11. Dela Marcu Aureliu, numai in fragmente la Marini l. c.

12. Dela M. Aureliu si L. Veru; doue;

a) aflata in Bud'a, si publicata de Weszpremi;

b) publicata de Gazzera.

13. Dela Septimiu Severu, publicata de Gazzera.

14. Dela Alesandru Severu, in museulu Burbonieu dein Neapole, publicata de Avellino in Neapole 1836.

15. Dela Gordianu III., aflata la Lyon in Franic'a la a. 1780, publicata de Amaduzzi Florenti'a 1786.

16. Dela Filipi amendoi, doue;

a) aflata la Módena in a. 1724, publicata de Mafei l. c. p. 325; acumu in Monacu in Bavari'a;

b) in Neapole, publicata de Bellori si Muratori etc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

17. Dela Deciu Traianu, publicata de Borghesi, in Rom'a 1840.

18. Dela Maximianu, publicata de Gazzera.

19. Alte doue, nesciute dela care imperatu; un'a aflata la Nimwegen, alt'a la Walcot aprope de Bath in Angliter'a.

III.

DIPLOM'A lui TRAIANU, I.

Déin 13. Maiu, anulu Romei 859, dupa Chr. 106.

Pagin'a I., dein afora a).

Scriptur'a I.

Lin. 1. *Imp. Caesar Divi Nervae f. Nerva Trianus*
2. *Augustus Germanicus Dacicus Pontifex*
3. *Maximus Tribunic. Potestat. VIIII. Imp.*
4. *IIII. Cos. V. P. P.*
5. *Equitibus et peditibus qui militant in a-*
6. *lis tribus et cohortibus septem quae appe-*
7. *lantur I. Claudia Gallorum et I. Vespasia-*
8. *na Dardanorum et Gallorum Flaviana*
9. *et I. Flavia Commagenorum et I. Lusitano-*
10. *rum Cyrenaica et II. Lucensium et II. Flavia*
11. *Bessorum et II. et III. et IIII. Gallorum et sunt*
12. *in Moesia inferiore sub A. Caecilio Fausti-*
13. *no qui quina et vicena plurave stipen-*
14. *dia meruerunt item dimissis honesta mis-*
15. *sione et classicis. quorum nomina sub-*
16. *scripta sunt ipsis. liberis posterisque es-*
17. *rum civitatem dedit et conubium cum u-*
18. *xoribus quas. tunc habuissent cum est ci-*

19. vitas iis data aut si qui. caelibes essent
20. cum iis quas postea duxissent dum taxat
21. singuli singulas. Ad III. Idus Mai
22. C. Julio Basso Cn. Afranio Dextro cos.
23. coh. III. Gallorum cui praefuit
24. P. Valerius Sabinus
25. Pediti
26. Ambireno Juvenci F. Rauric.
27. Descriptum et recognitum ex tabula
28. Aenea quae fixa est Romae in muro
29. post templum Divi Aug. ad. Minervam.

Pagin'a II, dein la-intru a)

Scriptur'a II.

Lin. 1. *Imp. Caesar Divi Nervae f. Nerva Traianus*
2. *Augustus Germanicus Dacicus Pontifex*
3. *Maximus Tr-b-nic. Potestat. VIIII. Imp.*
4. *IIII. Co. V. P.P.*
5. *Equitibus et peditibus qui militant in*
6. *alis tribus et cohortibus septem quae ap-*
7. *pellantur I. Claudia Gallorum et I. Vəspa-*
8. *siana Dardanorum et Gallorum Flavia-*
9. *na et Flavia Commagenorum et I. Lusi-*
10. *tanorum Cyrenaica et II. Lucensium et*
11. *II. Flavia Bessorum et sunt in Moesia in-*
12. *feriore sub A. Caecilio Faustino qui quina*
13. *et vicena plurave stipendia meruerunt*
14. *item dimissis honesta missione quo-*
15. *rum nomina sub scripta sunt ipsis*
16. *liberis posterisque eorum civita-*

Pagin'a III. dein la-intru b)

Lin. 1. *tem dedit et conubium cum uxoribus*
2. *quas tunc habituissent. cum est civi-*
3. *tas iis data aut si qui caelibes essent*
4. *cum iis quas postea duxissent dumta-*
5. *xat singuli singulas*
6. *A. D. III. Idus Mai*
7. *C. Julio Basso Cn. Afranio Dextro Cos.*
8. *Coh. III. Gallorum cui praefuit*
9. *P. Valerius Sabinus*
10. *Pediti.*
11. *Ambireno Juvenei F. Rauric.*

Pagina IV. dein afora b).

Lin. 1. *Ti. Juli Urbani*
2. *Q. Pompei Homeri.*
3. *P. Cauli Restituti*
4. *P. Atini Amerimni.*
5. *M. Juli Clementis*
6. *Ti. Juli Euphemi*
7. *P. Caulj Vitalis*

Care diploma scrisa in scrisoria currente, si combinata dein ambe teste-le asia suna:

„Imperator, Caesar, Divi Nervae filius, Nerva TRAIANUS, Augustus, Germanicus, Dacicus, Pontifex maximus, Tribuniciae potestatis nonum, Imperator quartum, Consul quintum, Pater Patriae, equitibus et peditibus, qui militant in alis tribus, et cohortibus septem, quae appellautur: I. Claudia Gallorum, et I. Vespsiana Dardanorum, et Gallorum Flaviana; et I. Flavia Commagenorum, et I. Lusitanorum Cyrenaica, et II. Flavia Bessorum, et II. et III. et IV. Gallorum; et sunt in Moesia inferiore sub Aulo Caecilio Faustino; qui quina et vicena, plurave, stipendia meruerunt, item dimissis honesta missione, et classicis, quorum nomina subscripta sunt, ipsis, liberis posterisque eorum, civitatem dedit, et connubium cum uxoribus, aut siqui caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent, dumtaxat singuli singulas.

„Ante diem tertio Idus Maias, Caio Iulio Basso, Cneio Afranio Dextro Consulibus.

„Cohortis tertiae Gallorum, cui praefuit Publius Valerius Sabinus, pediti Ambireno, Iuvenci filio, Raurico.

„Descriptum, et recognitum, ex tabula aenea, quae fixa est Romae in muro post templum divi Augusti ad Minervam“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV.

Diplom'a e data unui Gallu, pedestru, dein coh. III. a' Galliloru, cu numele Ambirenu alu lui Iuvencu, care impreuna cu alti calareti si pedestri dein trei aripe si siepte cohorti, specificate cu numele, implenindu 26 de ani de servitiu militare, si dimisu cu dimisiune onorabile, a castigatu dela Imperatulu Traianu, dereptulu de cive romanu, pentru sene, filii si posterii sei, precumu si dereptulu de casatoria legitima cu mulierea, carea o ar' avé atunci, seau dupa acea, numai câtu casatori'a se nui fia cu mai multe de una muliere: unulu cu un'a.

Dein cari limpede se cunosce, cà acele aripe si cohorti, fiendu conscrise dein natiuni si provincie afora de Itali'a, nu aveau nece dereptulu de cive romanu, nece de casatoria romana, panà ce nusi castigá espresu acele derepture dela imperatulu; er' casatorie-le loru panà atunci nu aveau protectiunea legiloru romane.

Intre popora-le acestoru trupe ausiliarie, ocurru mai cunoscute: Galii, Lusitanii astadi Portugallii, si Lucensii seau Lucanii dein Galli'a cisalprin'a seau Itali'a de susu de astadi; er' mai necunoscuti suntu:

a) Commagenii, poporu dein Siri'a, de cari Pliniu in ist. nat. XXIX, 13: in Commagene, Syriae parte;

b) Dardanii, nu celi dein Asi'a mica seau Troiani, ci dein Moesi'a unde astadi e Serbi'a, dein care provincia s'au trasu si imperatii Claudiu si Costantinu celu mare. Dein acelia a fostu si Mariu Memiu, prefectulu aripei Dardaniloru, alu caruia sarcofagu s'a aflatu in Africa si acumu e in Oxfordu, si pre care Traianu in belulu Dacicu l'a donatu cu corona murale si alte insemne.

c) Bessii, poporu selbatecu dein Thraci'a delenga muntele Haemu. Pliniu l. c. IV, 18: Bessorumque multa nomina ad Nestum amnem.

Testulu acestei diplome, in amendoue scripture-le, e cu litere uniciali, nu cursive cá in tablele cerate; si in scriptur'a II. suntu trecute cu vederea doua incisa, precumu: dein lin. 11: et II. et III. et IIII. Gallorum, — si dein lin. 15: et Classicis.

V.

Prefectulu seau Legatulu imperatescu A. Caeciliu Faustinu panà acuma nu e cunoscutu, decâtu dein asta diploma. Borghesi, care scrise despre acesta diploma, dîce, cà nu a aflatu numele lui in altu monumentu; totu asemenea si I. Arneth. Borghesi e de parere, cà A. Caeciliu Faustinu a urmatu lui Calpurniu Macer, care erá prefectu acestei provincie la a. 105, precumu se cunosce dein Pliniu Epist. X, 51. 69. 81; — inse cà si mai in-ante a fostu legatu totu acolo, precumu si L. Miniciu Natale, de cari vedi Gruteru inscript. XLIX, 6. LXIX, 8. CCCCLXXXXVIII, 5; si D. Pompeiu Falco.

De insemnatu suntu in asta diploma si numirea Moesia inferior, si Classicii seau nautarii, de cari amentesce si Diplom'a lui Domitianu dein a. 91. cà pre dunare in Moesi'a erá una flota seau clase de nài.

Er' adausulu celu mai importante pentru Fastii Consulari dein asta diploma a'lui Traianu, stà intru acea, cà Consulii mentiunati acì acumu se sciu in ce anu au functiunatu cá consuli suplenti, ceea ce panà acumu erá forte la indoiela, alesu cu respectu la Afraniu Dextru.

Despre coleg'a acestuia in consulatu, dîce totu Borghesi, cà panà aci nu se sciea nemica; ci e celu ce in a. 99—100 erá Proconsule in Bithini'a, si fù acusatu de Bithini, er' de Pliniu aparatu, precumu acest'a arata mai de multe ori, in Epist. IV, 9. VI, 29. X, 65. Si se crede, cà Pliniu, avendu mare crediamentu la Traianu, sia datu nevolientia dea ajutá pre Iuliu Bassu, pre care-lu numesce blandu si laboriosu, cá se ajunga la demnetatea cea mai inalta, cá una satisfactiune completa.

Borghesi crede mai incolo, cà acestu Iuliu Bassu e tata acelui Iuliu Bassu, care se afla intru una inscriptiune, aflata in Trani'a si dedicata lui Joie, Junonei si Minervei, cá legatu in Daci'a seau alu legiunei XIII. gemene la a. 135 dupa Chr. la Orelli ur. 1280, Seivert nr. XLII.

I. O. M. ‖ IVNONI REG. ‖ MINERVAE ‖ VETERAN. LEG. ‖ XIII. GEM. H. M. ‖ PER. IVL. BASSVM. ‖ LEG. AVG. PR. PR. IDIBVS. DECEMB. ‖ PONTIANO. ET ‖ ATILIANO. COSS. ‖ MILITES FAC. ‖ C.

Inse insemnatatea cea mei mare, ce are acesta diploma, precumu dîce Borghesi, si intru acea, cà fipseza cronologi'a belului Dacicu, si confirma parerea lui Fabretti si Eckhel, dupa care duratiunea belului dacicu antaniu se prelungesce cu unu anu, si triumfulu lui Traianu se repune pre I. Ianuariu 104 d. chr.

Dein acesta diploma se conchide, cumu cà alu doile belu dacicu s'a inceputu, seau cu finea anului 105, seau numai cu inceputulu anului 106, si in acel'asi anu s'a si terminatu.

Intru una disertatiune, despre una inscriptiune pentru L. Burbuleiu Optatu Ligarianu Consule, Borghesi a aratatu, cà Pliniu a intratu in 17. Sept. 105 in proconsulatulu seu dein Bithini'a, si sia datu parerea intru acolo, cà speditiunea lui Traianu la alu doile belu dacicu se fece in a' dou'a diumetate a anului 105, adoptandu parerea lui Dodwell, cum cà puntea preste dunare s'a redicatu in restempulu deintre belulu antaniu si alu doilea dacicu.

Deci, dupa ce acesta diploma se dateza dein 13. Maiu 106, si intru insa Afraniu Dextru se numesce consule, si dupa ce dein Pliniu Epist. V, 14, este neindoitu, cumu cà Traianu erá inca in Rom'a, candu Afraniu incepuse asi esercitá in Senatu derepture-le de consule desemnatu, — dein aceste urmeza, cà Spartianu este in totu dereptulu, dîcundu, cà belulu Dacicu alu doilea intru unu anu s'a inceputu si s'a terminatu, si cà prein urmare Adrianu se fece tribunu-plebei sub consulatulu lui Candidu si Quadratu a' dou'a ora seau

la a. 105, unde in Adrianu III. scrie: Post praeturam, acta senatus curavit, atque ad bellum Dacicum Traianum familiarius prosecutus est. — Tribunus plebei factus est Candido et Quadrato iterum consulibus. — Secunda expeditione Dacica Traianus eum primae legioni Minerviae praeposuit, secumque duxit, quando quidem multa egregia eius facta claruerunt. — Praetor factus est Sura bis, Serviano interum consulibus (107).

In câtu pentru soldatulu, cui s'á datu diplom'a, elu se dice Rauricu de natiune, dein acelu poporu, care in numeru de 23,000 s'au batutu cu C. Iuliu Cesare (de bello gall. I, 5. 29. VII, 75), si erau cu locuenti'a in apropiare de Basile'a (Basel) in Elveti'a lenga Augst. La Cesare se numescu Rauraci, ci aliurea numai Raurici.

De sene se intielege, cà tote acele ostiri, cari dupa acesta Diploma au castigatu derepture de cive romanu, au luatu parte in belulu dacicu alu doilea, in finea caruia s'au remuneratu, si e probabile, cà au si remasu in Daci'a cá colonisti.

VI.
DIPLOM'A lui TRAIANU, II.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dein 17. Februariu, anulu Romei 863, dupa Chr. 110.

Pagin'a I. dein afora a).
Scriptur'a I.

Lin. 1. *Imp. Caesar Divi Nervae F. Nerva Traia-*
2. *nus Aug. Germ. Dacicus Pontif. Maximus*
3. *Tribunic. Potestat. XIIII. Imp. VI. Cos. V. P. P.*
4. *Equitibus et peditibus qui militaverunt in*
5. *alis duabus et cohortibus decem quae ap-*
6. *pellantur I. Civium Romanorum et I. Aug.*
7. *Ituraeorum et I Aug. Ituraeorum Sagit-*
8. *tar. et I. Britannica ∞ C. R. et I. Hispanor.*
9. *P. F. et I. Thracum C. R. et I. Ituraeorum et I.*
10. *Flavia Ulpia Hispanorum ∞ C. R. et II. Gal-*
11. *lorum Macedonica et III. Campestris C. R.*
12. *et IV. Cypria C. R. et VIII. Raetorum C. R.*
13. *et pedites singulares Britannici et sunt*
14. *in Dacia sub D. Terentio Scauriano quinis*
15. *et vicenis pluribusve stipendiis emeritis*
16. *dimissis honesta missione quorum no-*
17. *mina subscripta sunt ipsis liberis poste-*
18. *risque eorum Civitatem dedit et conu-*
19. *bium cum uxoribus quas tunc habuissent*
20. *cum est civitas iis data aut siqui caeli-*
21. *bes essent cum iis quas postea duxissent*
22. *dumtaxat singuli singulas A. D. XIII. K. Mart.*
23. *Ser. Scipione Salvidieno Orfito*
24. *M. Peducaeo Priscino Cos.*
25. *Alae I. Aug. Ituraeor. cui praeest*
26. *C. Vettius Priscus*
27. *ex gregale*
28. *T. Haemo Horati Ituraeo*
29. *et f. eius. et Marco f. eius. et Antonio f. eius*
30. *Descriptum et recognitum ex tabula*
31. *aenea quae fixa est Romae in muro post*
32. *templum divi Aug. ad Minervam.*

Pagina II., dein la-intru a).
Scriptur'a II.

Lin. 1. *Imp. Caesar Divi Nervae f. Nerva Traianus*
2. *Aug. Germ. Dacicus Pontif. Max. Tribunic. Po-*
3. *testat. XIIII. Imp. VI. Cos. V. P. P.*
4. *Equitibus et peditibus qui militaverunt*
5. *in alis duabus et cohortibus decem quae*
6. *appellantur I. C. R. et I. Aug. Ituraeorum*
7. *et I. Aug. Ituraeor. sagittar. et I. Britan-*
8. *nica ∞ C. R. et I. Hispanor. P. F. et I. Thracum*
9. *C. R. et I. Ituraeor. et I. Flavia Ulpia Hispa-*
10. *nor. ∞ C. R. et II. Gallor. Macedonica et*
11. *III. Campestris C. R. et IIII. Cypria C. R. et*
12. *VIII. Raetor. C. R. et pedites singulares*
13. *Britannici et sunt in Dacia sub D. Te-*
14. *rentio Scauriano quinis et vicenis*
15. *pluribusve stipendiis emeritis dimis-*
16. *sis honesta missione quorum no-*
17. *mina subscripta sunt ipsis liberis pos-*
18. *terisque eorum civitatem dedit et*

Pagin'a III., dein la-intru b) cu finea scripturei II., si Pagin'a IV., dein afora b) cu marturie-le, — lipsescu.

Trascriptiunea cu scriptura ordinaria latina nu ne-se pare aci necesaria, dupa ce amu trascrisu pre cea mai de antaniu, tote aceste diplome fiendu concepute dupa una formula generale, in care numai numele aripeloru, coorti-loru si cele propria se scaimbau, cumu s'a facutu si aici, unde se enumera aripe-le si coorti-le cari afora de legiunea V. Macedonica si de legiunea XIII gemena, erau statiunate in Daci'a sub prefectulu Deciu Terentiu Scaurianu in a. dupa Chr. 110, si adeca:

a) Alae seau aripe:
1. I. Civium romanorum.
2. I. Augusta Ituraeorum.

b) Cohortes seau curti:
1. I. Augusta Ituraeorum sagittariorum.
2. I. Britanica miliaria, civium romanorum.
3. I. Hispanorum pia, felix.
4. I. Thracum, civium romanorum.
5. I. Ituraeorum.

6. I. Flavia Ulpia hispanorum miliaria, civium romanorum.
7. II. Gallorum macedonica.
8. III. Campestris, civium romanorum.
9. IV. Cypria, civium romanorum.
10. VIII. Raetorum, civium romanorum.

La cari se adaugu dein diplom'a I.

a) Alae:

1. Claudia Gallorum.
2. Vespasiana Dardanorum.
3. Flaviana Gallorum.

b) Cohortes:

1. I. Flavia Commagenorum.
2. — Lusitanorum Cyrenaica.
3. III. Lucensium.
4. II. Flavia Bessorum.
5. II. }
6. III. } Gallorum.
7. IV. }

Cu totulu: 5 alae, si 17 cohortes.

VII.

Legatulu seau prefectulu ostiriloru dein Daci'a D. Terentiu Scaurianu, afora dein acesta Diploma, panà acumu nu a fostu cunoscutu.

Intre popora-le diplomei II. mai memorabili suntu Ituraei, natiune siriaca dein Coele-Syri'a, la Pliniu ist. nat. V., 19: Emesenos, Hyduas, Ituraeorum gentem; dein eli se afla una ala, destinta si decorata cu numirea Augusta; si doue cohorti: I. a Itureiloru sagetatori, asemenea cu destintiunea Augusta, si alt'a I. Ituraeorum forà destintiune.

Despre arip'a I. Augusta Ituraeorum au mai remasu si doue inscriptiuni lapidarie, aflate in Trani'a la Bretea (Bregetii), si duse la Ebersdorf lenga Viena, unde se aflau in casele lui Ieronimu Beck de Leopoldsdorf; la Gruteru p. DXIX nr. 5:

ALBAN. BALVI. F. || DEC. ALAE. AVGVSTAE. ITURAEO || RVM. DOMO. BETAVOS. AN || NOR. XLII. STIPENDIOR. || XX. HIC. SITVS. EST. TITVLVM. || MEM. POSS. || TIB. IVLIVS. REITVGENVS. ET. || LVCANVS. DEC. ALAE. AVG. || ITOVRAEORVM.

Er' cea alalta, p. DXXXIII, nr. 9:

BARCATHES || DECEBALI. F. || EQ. ALAE. AVG. || ITVRAEORVM. DO || MO. ITVRAEVS. AN. || XXV. STIP. V. H. S. E. || ZANIS. DECE. F. BAR || AMNA. BELLABI. F. || ET. BRICBELVS. FRATR. || HEREDES. POSIERVNT.

Vedi-le si in Inscriptiunile romane in Daci'a dela Ackner si Müller nr. 208 si 867, unde se scrie: BLLABI si BRICBELV, pote dein erore. De altmentrea cuventele: Beth-avos, Bar-cathes si Bar-amna etc. arata, cà in adeveru acesti Iturei erau de limba semitica.

Memorabili suntu si cohorti-le spanice de sub nr. 3 si 6, cu numirile loru, cea de antaniu: pia, felix, er' cea alalta: Flavia dupa Vespasianu seau filii lui: Titu si Domitianu, si Ulpia dupa Traianu, care inca erá ispanu de origine; de almentrea panà aci necunoscute.

Cohortea sub nr. 8, deunde s'a numitu Campestris, nu se scie, de nu cumva se intielege: Cilicia campestris, seau dela Julia Campestris in Mauritani'a, ce era colonia tramisa de Augustu; vedi Pliniu l. c. V, 1.

Cohortea Cypria si a' Reti-loru, de sub nr. 9 si 10, dein insul'a Cipru si dein Retia, de cetatiani romani, inca suntu cunoscute numai dein asta diploma; er' Retii se facera civi romani, prein Titu si Vespasianu.

Consulii M. Peducaeu Priscinu, si Ser. Scipio Salvidienu Orfitu, suntu cunoscuti dein Fastii consulari, la a. n. c. 863, seau 110 dupa Chr., numai càtu fastii au Crispinu, nu Priscinu cá in diploma, si se pote, cà erorea e dein partea copiei acestei diplome, ce acumu nu se mai afla in originale; pentru cà. —

Copi'a diplomei, dupa carea se publicà mai antaniu, erá facuta de Eckhel, renumitulu numismaticu dein Vien'a, intre ale caruia Msa se aflà dupa mortea lui, inse cu adausu de alta mana, a'lui Gruber, unui copistu in Cabinetulu c. r. de medalie: Principis Batthányi.

Dein care J. Arneth conclude, cà acestia amendoi intre anii 1798—1811, au vediutu diplom'a si in origine, inse pre lenga tota nevolienti'a de a o poté vedé si insusi, nu a reesitu, si se prepune, cà a peritu.

VIII.

In respectulu diplomeloru lui Traianu, acel'asi se dechiara, cà totu ce e mai memorabile in diplomele lui, este inpregiurarea, cà ele provenu dela celu mai mare intre toti imperatii romani, pentru cà dupa dîlele infricosiate ale lui Domitianu, si dupa scurt'a domnire a'lui

Nerva, bunii D. diei in adensu se paru a fí tramesu pre Traianu, cá erasi se puna lumea in ordine, de care asia demultu erá lipsita. Traianu in câtu pentru indulgentia si victoriositate se pote asemená cu Cesari, si intruniea in sene tote vertutile in asia mesura, câtu detoti fù numitu celu mai bunu principe, si in 200 de ani dupa elu senatulu romanu a aclamatu totoru principiloru noi: felicior Augusto, melior Traiano, (mai ferice cá Augustu, mai bunu cá Traianu)! Precumu erá elu de crutiatoriu in viati'a privata, asia erá de mare si de splendidu in totu ce erá publicu, unde cerea bene-le statului si maiestatea numelui romanu.

Deca resumàmu intregu cursulu acestui mare barbatu, elu in adeveru ne apare cá celu mai escelente, mai ferice si mai perfectu intre toti imperatii Romei. Armele lui, conduse de elu insusi, castigara victorie-le cele mai stralucite: la Renu, in doue speditiuni in cuntr'a lui Decebalu regele Daciloru la dunare, preste care facù minunat'a punte, si in cuntr'a Parthiloru la Tigre si Eufrate. Traianu ocupà Mesopotami'a, Armeni'a, Arabi'a si Daci'a; nu ise templà nece unu desastru, si numai etatea-lu impiedecà, de a nu renoí triumfii lui Alesandru, si in midiloculu invingeriloru morì la Selinu in Augustu a. dupa Chr. 117.

Traianu gustà tota fericirea pamentesca, cá nu multi alti omeni; in casa, soci'a sa Plotin'a i-adause glori'a in cele de viati'a privata. Candu intrà ea in palatiulu Cesariloru, dîse catrà celi de in giurulu seu: Io intru in asta casa asia, cumu dorescu se fiu, candu voliu esî dein ea; — sî-si tienù cuventulu. — In campulu bataliei, elu fù numitu cu dereptu cuventu: Germanicu, Dacicu, Parthicu, Arabicu. — In administratiunea imperiului, nece unu imperatu nu a fostu adamatu asia de sinceru de toti, de senatu si de civi, dela inceputu panà in capetu, cá Traianu.

In edificarile publice elu intrecù pre toti: puntile preste Dunare si Eufrate, intregu complesulu drumure-loru in tote monarchi'a, neindoitu celu mai frumosu, dein câte au esistitu, alesu costructiunile in lacure-le Pontine, apeductele in Rom'a, porture-le, colum'na Traiana, forulu si baserec'a, casele pentru saraci si de educatiune, demustra activitatea lui in administratiune si infromosetiare.

Starea erariului atestà acurateti'a vederiloru lui in cele ce specteza bene-le publicu.

Epistole-le lui catrà Pliniu documenteza superioritatea imperatoriului preste talentele autoriului, bene cunoscutu si cu provincie-le.

Traianu nu a avutu barbati estraordinari spre asi efectuí planure-le sale, cumu avù Augustu pre Agrip'a si pre Maecenas, ci elu singuru le conduse tote, inse-si alese totu de un'a de ministri pre barbatii celi mai de omenia.

Numai una fericire lipsì acestui barbatu demnu de admiratiune, unu filiu asemene siesi, carele sei incoroneze a'lui, si a' imperiului fericire.

Inse intru alegerea filiului seu, Traianu fù mai fericitu decâtu Augustu, cu câtu Adrianu stà cu multu mai pre susu de Tiberiu.

Asia J. Arneth la loculu citatu.

IX.

La acestea, pentru asemenarea argumentului, adaugemu, ce scrie Joane Lydu, unu scrietoriu bizantinu dein seclulu VII, despre spoli'a-le, ce le au luatu romanii ocupandu Daci'a, de cari la alti scrietori nu se afla notitie asie detaliate.

Elu scrie, in libr. II. 28 de magistrate, cumu cà Iustinianu cunoscundu dein carti, câtu de fericita, va se dîca, avuta e acea provincia, Daci'a, prea carea Lydu o numesce Scythi'a, cá si Herodotu, si câtu de fericita a fostu si mai demultu, in averi si barbati vertosi, a pusu prefectu destintu preste dens'a, la care a adausu si Cari'a si insul'a Cipru; acì bizantinulu facundu forà indoiela una erore cumplita, ce nu se pote esplicá almentrea, de câtu presupunendu, cà elu in locu de Sciti'a trasdanubiana a intielesu Sciti'a pontica.

Cu tote astea, cum cà a volîtu a graí despre Daci'a, se cunosce, dein cele ce scrie despre ea: cà Traianu ocupandu-o mai antaniu, impreuna cu Decebalu ducele Geteloru, a castigatu 500 de miriade de litre de auru, si de doue ori atât'a in argentu, afora de pocale, vasa, ce nu se potu pretiuì, si afora de turme si arme, si barbati belicosi preste 50 de miriade, precumu a adeveritu Acriton, care fù de facia in acea speditiune.*)

Va se dîca: 5 milione litre de auru, 10 milione litre de argentu, 500 de milie de barbati in arme,

---

*) ἣν πρῶτος ἑλὼν, σὺν Δεκεβάλῳ τῷ Γετῶν ἡγησαμένῳ, Τραϊανὸς ὁ πολὺς πεντακοσίας μυριάδας χρυσίου λιτρῶν, διπλασίας δὲ ἀργύρου, ἐκπομάτων ἄνευ καὶ σκευῶν τιμῆς ὅρον εκβεβηκότων, ἀγελῶν τε καὶ ὅπλων, καὶ ἀνδρῶν μαχιμοτάτων ὑπὲρ πεντήκοντα μυριάδας σὺν τοῖς ὅπλοις, ῥωμαίοις εἰςήγαγεν, ὡς Ακρίτων παρὼν τῷ πολέμῳ διισχυρίσατο. J. Lydus de magistratibus Populi Romani, edit Bonn. pag. 192.

carĩ au mai remásu dein batalia si s'au prensu seau se au supusu de buna volia.

Ce-ne a fostu acelu **Acriton**, seau A. Crito, de aliurea nu se scie, inse cá scrietoriu coevu, si marturu oculatu, cum spune J. Lidu, meriteza totu crediamentulu.

De almentrea inca, asta relatiune e consona cu tote cele ce se afla la alti autori, de avutie-le Daciei, si de vertutea si multîmea ostasiloru Dacici.

Nota. Mai anotàmu, cà acestu autoriu bizantinu mai antaniu fù edatu de pre unu codice dein bibliotec'a principiloru Nicolau Maurocardatu si Costantinu Murusi, despre carea vedi ce scrie C. B. Hase in comentariulu seu p. 63 si 69 seqq. ed. Paris., seau p. XXXVIII., si XLI seq. ed. Bonn. Vomu finì in nr. venitoriu.

XXIX.
PRIVILEGIULU dein 1247.

Candu amu tractatu in numerulu trecutu, despre datele locuentiei romaniloru in partile cisdanubiane, provocandune, seau provocati fiendu, si la diplom'a privilegiale data cavaleriloru teutoni de Bel'a IV. regele Ungariei la a. 1247, nu amu potutu publicá dein acestu documentu momentosu, de câtu pucine pasagia. Inse importanti'a acestui actu, precumu si a' Andreanului dein a. 1224 etc., e cu multu mai mare pentru istori'a romaniloru, decâtu se nu meriteze locu per extensum in acestu organu micu, dar' consecratu istoriei.

Anume privilegiulu lui Bel'a IV. e importante si pentru istori'a speciale a' Romaniei muntene, carea dupa Cronicarii domestici se incepe numai cu Negru-Voda, si inca numai dela 1290 dupa chr., si asia cu 43 de ani mai tardîu, decâtu privilegiulu lui Bel'a.

Se pote, cà trecerea Radului dein Trni'a preste Carpati a formatu una epoca memorabile in istori'a Romaniei proprie dîse; inse cumu cà elu nece in Romani'a dein stang'a Oltului nu a fostu antaniulu principe (voda seau cnezu) alu Romaniei, dein privilegiulu regelui unguresci e pusu afora de tota dubietatea; si Cronicarii amentiti, pre lenga ce, cà panà la Neagoe-voda suntu forte laconici si seci, dupa acestu documentu totu de una data si au pierdutu si dein credibilitatea loru forte multu; despre care cu alta ocasiune in adensu mai pre largu.

Er' acumu trascriemu aici numai diplom'a amentita, in testulu originale dupa Pray la loc. cit. (pag. 134 seqq.), cu una traductiune romana, si cu pucine note si oserbatiuni.

In nomine sanctae Trinitatis et individuae unitatis, Amen.

Bela, dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galiciae, Lodomeriae, Cumaniaeque rex in perpetuum.

Regum celsitudo requirit et sublimium dignitati debetur, ut inter cetera eo studiosius ad multiplicationem invigilet subditorum, quo ipsorum gloria in subiectae plebis multitudine specialius exaltatur, praesertim cum regum omnium et regnorum potentia, pax, et securitas in suorum robore consistere dignoscantur. Accedit nihilominus non ad modicam solicitudinis regiae partem, eos benignioribus (oculis?) intueri, et amplioribus prosequi beneficiis, in quorum personis et utilitas temporalis provenire speratur, et rex regum omnium propensius honoratur.

Hac itaque consideratione inducti, cum venerabili viro, fratre Rembaldo, domorum Hospitalis Ierosolimitani Magno Praeceptore in partibus cis-

In numele santei Treimi, si alu unimei nedespartîte, Amen.

Bel'a, dein grati'a dieesca, regele Ungariei, Croatiei, Ramei, Serbiei, Galiciei, Lodomeriei si Cumaniei in depururea.

Inaltîmea regiloru cere, si demnitatei celoru inaltiati se cuvene, cá intre altele cu atatu mai tare se preveghieze spre immultîrea supusiloru, cu câtu marirea loru mai de aprope prein multîmea poporului sie supusu se inaltia, alesu fiendu cà, dupa cumu se scie, poterea, pacea si securitatea totoru regiloru si imperatîe-loru stà in tari'a a' loru sei. Cu tote astea, de una parte nu mica a grigei regesci se tiene, a cautá cu ochi mai blandi si a provedé cu bene faceri mai mari pre acelia, in ale caror'a persone se astepta si utilitate mai mare, si regele regiloru inca se onoreza cu mai multa aplecare.

Deci de in aceste consideratiuni plecandu, dupa ce cu ven. barbatu, fratele Rembaldu, preceptoriulu mai mare alu caseloru ospitale-lui Je-

marinis, dilecto amicó nostro, super populatione regni nostri, quod per hostilem barbarae nationis incursum, quae Tartari appellantur, sicut in bonorum amissione, sic in incolarum interemtione, grave sustinuit dispendium, longo praehabito tractatu, cum principibus et baronibus regni nostri, in hoc nostra resedit communiter deliberatio, ut, quia idem Praeceptor, nomine domus Hospitalis, in subsidium regni nostri, intuitu defensionis fidei Christianae arma assumere, secundum formam inferius annotatam, et in populanda terra nostra consilium et auxilium impendere bona fide, necnon alias subire conditiones paulo post praesentibus insertas, se ac domum Hospitalis obligavit, damus et conferimus sibi, et per eum dictae domui, totam terram de Zevrino, cum alpibus ad ipsam pertinentibus, et aliis attinentiis omnibus, pariter cum kenazatibus Joan et Farcasii, usque ad fluvium Olth, excepta terra kenazatus Linioy Vaivodae, quam Olacis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt, ita tamen, quod medietatem omnium utilitatum et redituum ac servitiorum, de tota terra Zeurini memorata et kenazatibus supra nominatis provenientium, nobis et successoribus nostris reservamus, mediate (l. medietate) alia ad usum domus supradictae cedente, exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supra dictis, de quarum reditibus nihil nobis reservamus, salvis tamen reverentiis et juribus A. Epporum et Episcoporum, quae habere dignoscuntur; exceptis etiam molendinis omnibus infra (f. intra) terminos praenominatarum terrarum ubicunque factis vel faciendis, praeterquam intra Lytva, nec non aedificiis et agriculturis omnibus, sumtibus fratrum dictae domus factis; foenetis quoque, seu animalium et pecorum suorum pascuis, piscinis etiam, quae nunc sunt vel fient per ipsos; quae omnia ad ipsorum fratrum usum integraliter volumus retineri, praeter piscationes Danubii et piscinae de Cseleg, quas nobis et ipsis communes reservamus; etiam quoad medietatem omnium proventuum et utilitatum, quae ab Olacis terram Lytva habitantibus, excepta terra Harsuc (l. Hatsuc) cum pertinentibus suis, regi colligentur, domus Hospitalis percipiat ante dicta.

Volumus etiam, quod memorati Olaci ad defensionem terrae, et ad propulsandas seu ulciscen-

rusalimitanu in partile dein coce de mare, adamatulu nostru amicu, avuramu mai in a-ante indelunga pertractare, despre predatiunea tierei nostre, care prein incursiunea unei genti barbare, numite Tatari, a suferitu mare pierdere, atâtu in predarea averiloru, câtu si in uciderea locuitoriloru, impreuna cu principii si baronii tierei nostre cu totii intru aceea deliberatiune ne amu unitu, cá, dupa ce acel'asi preceptoriu, in numele acelei case ospitale, pre sene si pre acea casa s'a oblegatu dupa tota formalitatea, ce se arata mai diosu, a luá arme intru ajutoriulu tierei nostre si spre apararea credentiei Crestinesci, si cu buna credentia a ne ajutorá intru impoporarea tierei nostre, precumu a luá si alte conditiuni asuprasi, ce se voru specificá mai in diosu, se le dàmu si donamu, lui si prein elu casei mai susu numite, tota tier'a Severinului, cu muntii ce se tienu de ea, si cu tote apertinentiele, si chenezatele lui Ivan si Farcasiu, panà in ap'a Oltului, afora de tier'a chenezatului lui Linioiu — voda, care o lasàmu Romaniloru, precumu o au tienutu si pan'a cumu; inse asia, câtu diumetate dein tote folosa-le, venite-le si servitia-le, provenitoria dein tota tier'a Severinului mai susu dîsa, si dein cheneziate-le numite, le reserbàmu noue si urmatoriloru nostri; er' cea alalta diumetate remanendu pentru traiulu numitei case, afora de baserece-le facute seau facunde in tote locure-le mai susu dîsa, de in a' caror'a venite nemica nu ne retienemu, remanendu inse aparate cuvenientiele si derepture-le A. Eppiloru si Eppiloru, ce voru fí avendu, si afora de tote mori-le facute seau facunde ori unde in tienutulu aceloru teritoria mai susu numite, decâtu cele dein tienutulu Litvei, si afora de edificatele si tote culture-le de pamentu facute cu spesele fratiloru casei numite; si afora de fenatia, seau pasiunile viteloru si turmeloru loru, ce suntu acumu seau le voru face eli, cari tote volîmu a se lasá intrege in folosulu aceloru frati, afora de pescuitulu in Dunare, si in pescine-le dela Celeiu, ce ne-le reserbàmu a fí comuni noue si loru; inca si diumetatea totoru proventeloru si folosa-loru, cari se voru aduná pentru rege, dela Romanii dein tier'a Litvei, afora de tier'a Hategului cu pertinentie-le ei, se o percepa cas'a Ospitale mai susu dîsa.

Inca volîmu, cá Romanii amentiti, spre apararea tierei, si delungarea seau resbunarea inju-

das injurias, quae ab extraneis, nostrae ditioni non subiectis, inferentur, jam dictis fratribus cum apparatu bellico asistere; et e converso, ipsi fratres in casibus consimilibus eis subsidium et juvamen, juxta posse impendere teneantur.

Ad haec(de)salibus, quos ad usum dictae terrae et illarum partium versus Bulgariam, Graeciam et Cumaniam sufficienter deferri concedimus, de quacunque salifodina Ultrasilvana commodius, sumtibus nobis et ipsis communibus, extrahi poterunt, salvo in omnibus jure Episcopali; nec non de moneta, quae illic de voluntate regia et consilio Praeceptoris domus illius pro tempore constituti curret, medietatem nobis reservamus, sicut in ceteris reditibus est praefactum, medietate alia ad usum dictae domus convertenda, salvis juribus ecclesiarum. Ordinationes quoque, quas nobilibus et aliis, tam super libertatibus ipsorum, quam super judiciis, ad inhabitandum terram jam dictam aliunde venientibus, concessis, salva parte nostra reditum et utilitatum inde provenientium, dicta domus, nec non sententias, quas tulerit in eosdem, ratas habebimus atque firmas. Hoc addito, quod si contra Majores terrae aliqua sententia de sanguinis effusione prolata fuerit, in qua senserint se gravari, ad nostram curiam valeant appellare; hoc insuper adiecto, quod si exercitus regnum nostrum, quod absit, invadere attentaret, quinta pars armatorum terrae jam dictae pro defensione terrae nostrae in exercitu nostro ad bella procedere teneatur. Si autem versus Bulgariam, Graeciam, et Cumaniam exercitum moverimus, tertia pars omnium ad bella habilium procedet, et de acquisitionibus tam mobilium, quam immobilium, portionem recipiet domus jam dicta, pro numero personarum exercitus de Zeurino, pariter et armorum.

Ad haec contulimus Praeceptori antedicto, et per ipsum domui Hospitali, a fluvio Olth, et alpibus Ultrasilvanis, totam Cumaniam, sub eisdem conditionibus, quae de terra Zevrino superius sunt expressae, excepta terra Szeneslai vaivodae Olacorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt, sub eisdem etiam conditionibus per omnia, quae de terra Lytva sunt superius ordinatae. Hoc autem nolumus praeterire, quod a primo introitu saepe dictorum fratrum, usque ad viginti quinque annos, omnes reditus Cumaniae terrae integraliter domus percipiat jam praefata; praeterquam de terra

rieloru, ce s'aru causá de strainii nesupusi poterei nostre, se fia detori a vení intru ajutoriu disiloru frati cu totu aparatulu belicu; precumu de alta parte si fratii acelia in asemeni casure se le venia intru ajutoriu dupa poteri.

La acestea dein sari-le, ce concedemu a se esportá dein destulu pentru usulu acelei tiere si alu partiloru catrà Bulgari'a, Greci'a si Cumani'a, si cari se voru poté trage dein ori care fodina trna dupa cumu le va fí mai comodu, pre spesele comuni noue si loru, remanendu intrege dereptture-le episcopesci intru tote; si de in monet'a, ce va amblá acolo dein voli'a nostra si a Preceptoriului dupa tempu, ne reserbàmu diumetate, precumu si in alte venite s'a statoritu, er' cea alalta diumetate remanendu spre lips'a numitei case. Inca si ordinatiunile, cari le voru dá nobililoru si altor'a, ori de unde voru vení in acea tiera se locuesca, despre libertatile judecate-le loru, partea veniteloru nostre de in acelea remanendu intrega, si delibératele, ce voru pronunciá, le vomu ratificá si intarí. Adaugundu inse, cá deca in cuntr'a mai mariloru tierei se va face judecata de versare de sange, in ce se voru semtî ingreuiati, se pota recurre la curtea nostra; si inca adaugundu, cá, deca vre una oste s'ar' cercá se intre in tier'a nostra, ce se nu fia, atunci a cincia parte dein armatii tierei aceleia se fia detoria a vení in ostea nostra spre aparare. Er' candu vomu tramite oste catrà Bulgari'a, Greci'a, seau Cumani'a, a treia parte dein toti celi apti de batalia se purceda; si dein castigure-le de mobili seau nemobili, va avé dîs'a casa parte, dupa numerulu personeloru ostei dein Severinu, si alu armeloru asemenea.

La acestea, amu datu Preceptoriului amentitu, si prein elu casei Ospitale, dela Oltu si dela muntii trni tota Cumani'a, cu acelesi conditiuni, ce s'au aratatu mai susu pentru tier'a Severinului, afora de tier'a lui Sanislau-Voda alu Romaniloru, carea o lasàmu acelor'a si, precumu o au tienutu acelia panà acumu, suptu acelesi conditiuni intru tote, cari suntu despuse mai susu pentru tier'a Lytva. Nu vremu inse a trece si acea, cà dela intrarea acelor'asi frati panà in 25 de ani, tote venitele dein tier'a Cumaniei se le percepa cas'a loru deplenu, afora de tier'a lui Sanislau mai susu dîsa, dein

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Szeneslai ante dicta, de qua tantum medietatem redituum et utilitatum obtinebit. Extunc vero medietas omnium proventuum, utilitatum, et servitiorum per fratres ejusdem domus a Celsitudine regia approbatos et juratos, fisco regio ministra(bi)tur, ita tamen, quod de quinquennio in quinquennium per nostrum hominem specialem proprii reditus, servitia, et utilitates exinde provenientes debeant computari. Sumtus vero, qui in castrorum seu municipiorum custodiis, sicut nobis, et ipsis fratribus debent esse communes, salvis aliis conditionibus pro parte nostra, et exceptionibus pro parte domus Hospitalis, in terra Cumaniae, ut puta de ecclesiis, molendinis, et aliis omnibus, quae singilatim superius de Zevrino sunt expressa. Ad castra etiam aedificanda in dicta terra Cumaniae, nec non contra quoslibet impugnatores terrae Cumaniae, consilium et vires ipsis fratribus impendemus, cum necesse fuerit, et ab ipsis fratribus fuerimus requisiti, etiam cessantibus impedimentis aliis illuc personaliter accedendo.

Conferimus etiam eisdem terram quadringentorum aratrorum in Felcetig, vel alibi ultra silvas complebimus hunc numerum, ubi magis, ad introitum Cumaniae vel Zevrini, dictis fratribus videbimus expedire; super qua donatione litteras nostras dabimus speciales.

Denique ut saepe dicta domus Hospitalis commodius sibi necessaria per mare valeat procurare, pro utilitatibus regni nostri et suis, contulimus sibi juxta maritima civitatem Scardona cum omnibus suis pertinentiis, et juribus ipsam contingentibus, nec non praedium Pegzath cum suis terminis et utilitatibus, prout charissimus frater noster inclitae memoriae Colomanus rex tenuit, et quem admodum ad ipsum praedium pertinere dignoscuntur, salvis eclesiarum juribus in eisdem. Insuper etiam terram nomine Waila juxta Danubium, non longe a Zemlen existentem, a castro de Crassou exemtam, cum omnibus pertinentiis et utilitatibus suis, sicut Nicolaus frater Hugolini in perpetuitatibus tenuerat, fratribus contulimus antedictis.

Porro saepe praedictus Praeceptor ob concessiones nostras, quas propter causas infrascriptas facimus seau fecimus, obligavit se, nomine dictae domus, arma assumere contra omnes paganos cuiuscunque nationis, nec non contra Bulgaros; contra alios autem schismaticos, si regnum vel regni confinia invadere attentarent; nominatim ac praecise, introducere in regnum

carea numai diumetate va capetá dein venite si folosa. De acì in colo inse diumetatea totoru proventeloru, folosa-loru, si servitia-loru, se va administrá fiscului regiu alu nostru, prein fratii acelei-asi case aprobati de catrà inaltîmea regia a' nostra si jurati, inse asia, cá dein cinci in cinci ani venitele nostre, servitia-le si folosa-le, se se compute prein unu omu alu nostru speciale. Er' spesele, ce se facu in paz'a castreloru seau fortaretie-loru, se fia comuni atâtu noue, câtu si insisi fratiloru; remanendu intrege alte conditiuni pre partea nostra, si esceptiuni, pre partea casei Ospitali, in tier'a Cumaniei; precumu pentru baserece, mori, si cate alalte tote, câte s'au espresu mai susu un'a câte un'a pentru Severinu. Inca si spre redicarea de castele in numit'a tiera a Cumaniei, precum si in cuntr'a totoru impumnatoriloru tierei Cumaniei, vomu tende suatulu si poteri aceloru frati, candu va fí de lipsa si vomu fí recercati de in partea acelor'asi frati, inca si in persona venindu acolo, candu nu vomu fí impiedecati.

Le dàmu inca si unu pamentu de 400 de arature in Felcetig, seau aliurea dein colo de paduri vomu pleni acestu numeru, unde vomu aflá mai cu cale la intratulu Cumaniei seau alu Severinului; de spre care donatiune le vomu dá carti speciali.

In urma, pentru cá adesu amentit'a casa mai liusioru sesi pota procurá cele necesaria pre mare, pentru folosulu tierei nostre si alu loru, le amu datu lenga mare cetatea Scardona cu tote apertinentie-le ei, si derepture-le ce se tienu de ea, pre cumu si mosî'a Pegzath cu miediuine-le si folosa-le ei, precumu prea doritulu frate nostru de buna memoria Colomanu regele le a tienutu, si pre cumu se cunoscu a se tiené de acea mosîa, remanendu intrege derepture-le basereceloru in acelea. Inca si mosî'a nostra Vaila de lenga Dunare, nu departe de Zemlin, scosa de sub cetatea Crasioului, o amu datu acelor'asi frati, cu tote apertinentiele si folosa-le ei, pre cumu le a fostu tienutu de pururea Nicolau fratele lui Hugolinu.

Mai incolo mai adesu dîsulu Preceptoriu pentru concesiunile, ce dein causele mai diosu scrise le amu facutu seau le facemu, s'a oblegatu in numele casei numite, cà va luá arme in cuntr'a totoru paganiloru ori de ce natiune, si a' Bulgariloru, er' in cuntr'a altoru schismatici, cari aru cutezá se irrumpa in tier'a seau marginile tierei,

nostrum in praesenti, ad nostrum et regni servitium, centum fratres militaribus armis et equis decenter et bene praeparatos. Contra exercitum autem Christianorum regnum nostrum intrare volentem, obligavit se nomine dictae domus dare quinquaginta fratres armatos, ad custodiam et defensionem castrorum et munitionum in confiniis existentium, ut est Posonium, Musunum, Suprunium, Castrum ferreum, Castrum novum, et etiam infra ubicunque rex voluerit collocare; et sexaginta contra Tartaros, si regnum nostrum ipsos intrare contingat, quod absit. Quibus omnibus, quamdiu sunt in custodiis castrorum et munitionum, regia provisio faciet sumtus necessarios ministrari.

nostre, si anume, cà acumu va aduce in tier'a nostra, spre servitiulu acesteia si alu nostru, 100 de frati bene si dupa cuvenientia provediuti cu arme si cu cali. Er' in cuntr'a ostirei altoru Crestini, carea ar' volî se intre in tier'a nostra, s'a oblegatu in numele dîsei case, cà va dá 50 de frati armati, spre paz'a si apararea casteleloru si fortaretieloru ce suntu pre la margini, precumu la Posionu, Mosionu, Siopronu, Castelu-de-fieru, Castelu-nou, seau si mai in diosu ori unde va volî regele sei asiedie; si 60 in cuntr'a Tatariloru, candu aru fî se intre in tier'a nostra, ce se nu fia. Caror'a totoror'a, pre câtu voru fî in paz'a casteleloru si fortaretieloru, se voru dá spesele necesarie dein partea administratiunei regesci.

Adjunctum etiam est, nomine domus, quod Praeceptor seu Magister, qui pro tempore ad gubernationem domorum, in regnis nostris existentium, mittetur de partibus transmarinis vel aliis, in introitu suo promittere teneatur, data fide juxta consuetudinem sui Ordinis, omnem fidelitatem regi et regno, et observare facere, atque attendere in se et suis, sine fraude, universa et singula supra dicta; et quod curam et operam dabit, ad populandum non solum dictas terras nostri regni, et quod rusticos de regno nostro, cuiuscunque conditionis et nationis, ac Saxones vel Teutonicos de nostro regno non recipiant ad habitandum terras supra dictas, nisi de licentia regia in speciali.

La acestea s'a adausu, in numele casei, cá Preceptoriulu seau Maiestrulu, care dupa tempu s'ar' tramite dein partile de preste mare seau de aliurea, spre a guberná casele dein tier'a nostra, la intratulu seu se fia detoriu a promite pre credentia si dupa datin'a Ordinei sale, tota fidelitatea regelui si remnului, si cà va oserbá si va face a se oserbá prein sene si prein ai sei, forà insielatiune, tote cele mai susu dîsa; si cà va ingrigí cu totu de adensulu pentru impoporarea nu numai a' tiereloru numite dein tienutulu nostru, si cà nu va admite la sene dein remnulu nostru coloni de ori ce conditiune si natiune, nece Sasi seau Teutoni, spre a locuí in tierele mai susu numite, forà numai cu involîrea speciale dein partea regelui.

Adjunctum insuper fuit a nobis, et a Praeceptore jam dicto, nomine praefatae domus, receptum; quod si praemissa vel aliqua, seu aliquid de praemissis, ad quae dictus Praeceptor se, et dictam domum, superius obligavit, per ipsum vel per alium Praeceptorem, seu Magistrum, pro tempore constitutum omitti contingeret, et tertio solleniter admonitus satisfacere non curaret, Magnusque Magister transmarinus super hoc, modo debito pro parte regia sufficienter requisitus, non emendaret infra annum post factam requisitionem, quod omissum est seu neglectum per dictum Magistrum seu Praeceptorem pro tempore existentem, emendam et ultionem per subtractionem redituum, vel alio modo juxta quantitatem et qualitatem excessus, regia deliberatio recipiet juxta suae beneplacitum voluntatis.

Inca s'a mai adausu de in partea nostra, si dein partea Preceptoriului de mai susu s'a admisu in numele acelei case, cá, deca cumu va cele premisa seau unele dein ele la cari dîsulu Preceptoriu s'a oblegatu pre sene si cas'a, s'aru templá se nu se oserbeze prein insusi seau prein altu Preceptoriu seau Maiestru dupa tempu, si de trei ori seriosu dogenitu nu ar' volî se faca destulu, si marele Maiestru de preste mare despre acestea incunoscentiatu si recercatu dein partea regesca, intru anu dupa recercarea facuta nu ar' indereptá, ce nu s'a oserbatu seau s'a neglesu dein partea dîsului Maiestru seau Preceptoriului, ce va fî pre atunci, judecat'a regia se aiba volia dupa buna placerea sa asi luá resbunare si desdaunare subtragundule venite-le seau in altu modu, dupa cantitatea si calitatea delicteloru.

Ut igitur universa et singula supra dicta, coram nobis et baronibus nostris recitata, perpetuae

Deci pentru cá tote cele mai susu dîsa, recitate in a-antea nostra si a' baroniloru nostri,

firmitatis, quantum est ex persona nostra, robur obtineant, quae fide data porrectione dexterae regalis nostrae promisimus, durantibus obligationibus ex parte domus factis, inviolabiliter observare, et facere observari, praesentem tradidimus paginam, charactere bullae nostrae aureae communitam, et saepe dictum Praeceptorem nomine domus Hospitalis praefatae, per dilectum et fidelem nostrum magistrum Achillem Albensem Praepositum, aulae nostrae vice — Cancellarium in possessionem praedictorum corporalem auctoritate regia fecimus introduci.

Datum per manus reverendi patris Benedicti A. Eppi Colocensis et aulae nostrae Cancellarii, venerabili patre Stephano A. Eppo Strigoniensi, Bartholomaeo Quinque-Ecclesiensi, Stephano Zagrabiensi, Basilio Chanadiensi, Pouza Bosnensi, Artolpho Iaurinensi, Zalanda Vesprimiensi, Vicentio Varadiensi, Heymone Vaciensi, Gallo Trno, Lamperto Agriensi, Eppis ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Retislao illustri duce Galiciae et bano totius Sclavoniae, Stephano comite palatino, Laurentio Vaivodu Trno, Dionysio magistro Tavernicorum et comite Posoniensi, Rolando judice aulae nostrae, Mauricio magistro dapiferorum et comite Nitriensi, Chabe magistro agazonum et comite soproniensi, Bagin magistro pincernarum et comite de Ba(ra)na, Paulo de Zonumbe, Benedicto Musuniensi, NicolaoZaladiensi, alio Nicolao de ferrxeo Castro, Henrico Simigiensi, Severino Albensi Comitibus, et aliis quam pluribus Comitatus et Magistratus regni nostri tenentiibus. Anno ab incarnatione Domini MCCXLVII, tertio Nonas Junii, regni autem nostri duodecimo.

pre câtu este de in partea nostra se aiba valore perpetua, câte dandu mân'a nostra cea regesca pre credenti'a nostra amu promisu, cà le vomu oserbá nestramutatu, pre câtu voru sustá oblegamentele facute dein partea acelei case, dat'amu acesta folia, intarita cu caracterulu bulei nostre de auru, si pre adesu numitulu Preceptoriu, in numele casei mai susu dîse, amu demandatu cu regi'a nostra autoritate a se intruduce in fapta in posesiunea celoru mai susu amentite, prein dilectulu si credentiosulu nostru maiestru Achile prepositulu Albei si vice-cancelariulu curtei nostre.

Data pre man'a venerabilelui parente Benedictu A. Eppulu Colocei si cancelariulu Curtei nostre, fiendu ven. parente Stefanu A. Eppu Strigonului, Bartolomeiu in Cinci-Baserece, Stefanu de Zagrabi'a, Basiliu de Cinade, Pousa de Bosni'a, Artulfu la Iaurinu, Zalandu la Vesprimu, Vincentiu la Oradea-mare, Haimon la Vatiu, Galu in Trni'a, Lampertu de Agri'a Episcopi, gubernandu ferice baserecele lui D. dieu. Si fiendu Retislau ilustre-le duce alu Galitiei si banu atota Schiavoni'a, Stefanu comite palatinu, Laurentiu voda Trniei, Dionisiu maiestru tavernicilоru sî comite de Posionu, Rolandu jude curtei nostre, Mauritiu maiestru depiferiloru si comite de Nitri'a, Ciaba maiestru agasoniloru si comite de Siopronu, Bagin maiestru poculatoriloru si comite de Barani'a, Paulu comite de Solnocu, Benedictu de Mosionu, Nicolau de Zaladu, altu Nicolau de Castru-fereu, Henricu de Simigia, Severinu de Alb'a, si alti mai multi tienendu Comitate si magistrate in remnulu nostru. Anulu dela nascerea Domnului 1247, 5 Iuniu, er' alu imperatiei nostre anulu 12.

Nota. Acesta diploma mai antaniu fù publicata intre epistule-le regestului papei Inocentiu IV, nr. 533, de unde apoi Pray o a publicatu in disertatiunea VII., in analii vechi ai istoriei sale, la loc. citatu.

Deintru ins'a se cunosce, cá Bel'a IV. regele Ungariei, dupa amar'a predatiune, ce au facutu Tatarii in tierele lui, vrendu a le restaurá si a le asecurá in contr'a altoru evenemente asemenea desastrosa, intre alte mesure, ce ise parura cuvenientiose, aflà cu cale a dá asia dîcundu in arenda tota tier'a romanesca cavaleriloru teutonici, precumu mai in a-ante le dedese regele Andreiu II. tota tier'a Bersei la a. 1222; vedi diplom'a in textulu originale in Diplomaturiulu Trnu pag. 17 seqq. nr. XVIII. Va se dîca, partile cele mai departate ale regatului unguresou, cari regele nu erá in stare de ale apará si administrá almentrea; dandule deplena potere de a reocupá si a posiedé si cele alalte tienute, ce erau ocupate de natiuni neamice Ungariei, precumu erau Cumani, cari pre atunci locueau in Romani'a dein susu de Oltu, care in asta diploma si aliurea se numesce Cumani'a.

Cauta inse se recunoscemu, cà nece Andreiu nece Bel'a nu au luatu dela Romani, nece in Trni'a nece in Romani'a, ceea ce posideau mai in a-ante, ci numai le au impartîtu fratiesce si cu altii, cari mai in a-ante nu le aveau. Inse ce-ne nu scie, cà pre atunci regii Ungariei erau singuri proprietari in tierele loru, si impartieau dupa placu, seau dein alte motive, câtu de volia câtu de nevolia, tienute, comitate si provincie intrege unor'a si altor'a, pentru cari fapte nu numai nemenui nu erau respundietori, ci respundietori erau numai deca nu le faceau.

Cu tote astea, Romani'a a remasu intrega totu numai a' Romaniloru, si diplom'a lui Bel'a nu avù alta cosecentia, decatu istorica, cá documentu despre esistenti'a romaniloru in Romani'a pre la inceputulu seclului XIII, cu principii loru, administratiunea loru, si barbati'a loru in arme, recunoscute si de regii Ungarici.

In Romani'a mica avemu unu principe (voda, cnezu) cu nume schimositu, ce inca nu ne a succesu, alu decifrá; er' in Romani'a mare pre principele (voda), Sanislau la a. 1247.

Chiaru si romanii dein tier'a Hatiegului, carea atunci se pare a se fi tienutu de banatulu Severinului, inca ocurru in acesta diploma confirmati indërepture-le loru, ce leau avutu si mai in a-ante.

Concludemu cu acea oserbatiune, cà si duce-le Valachiei, Ioane Ognads seau Ogenald, dein a. 1250, de carele amu amentitu in nr. trecutu, pag. 304 col. 2. dupa Buletinulu instructiunei publice, inca ne-se pare unu asemene Preceptoriu seu Maiestru de alu cavaleriloru teutonici, pote chiaru urmatoriulu lui Rembaldu dein diplom'a lui Bel'a, care basatu pre asta diplom'a sia arogatu chiaru si titlulu de Dux Valachiae.

Pote inca se fia chiaru si acelu Ivan, de care amentiesce acesta diploma numai decâtu la inceputu, cá cnezu dein banatulu Severinului, cá si Farcasiu, pre cari inse Bel'a nui subtrage de suptu donatiunea facuta aieloru cavaleri.

La totu casulu acelu Ioane Ognads seau Ogenald, nu a fostu romanu, ci se pare de vitia germana, cá si Farcasiu de vitia magiara.

(VI.)
FRAGMENTE INEDITE,
de ale lui P. Maioru.

(Continuare dein Nr. XV.)

b) Fragmentulu II.
Caput I.

De partibus orationis in genere.

In lingua Valachica novem sunt partes orationis: Articulus, nomen, pronomen, verbum, participium, adverbium, praepositio, conjunctio et interjectio.

I.

a) Articulus habet genus.
1. Masculinum: lu, le.
2. Foemininum, a.

b) Casum.
1. Nominativum.
2. Genitivum.
3. Dativum.
4. Accusativum.
5. Vocativum.
6. Ablativum.

c) numerum.
1. Singularem: omulu, homo.
2. pluralem: omenii, homines.

Articulus est
1. definitus.
2. indefinitus.

II.

Nomen denotat: personam, rem. egr. lume mundus, omu homo; aut earum rationem et proprietatem, egr. mare magnus, cuv'entatoriu rationalis, et dividuntur.
1. in substantiva.
2. in adjectiva.

a) Substantivum significat substantialem rem aut personam, ac per se intelligitur, et habet articulum lu, le, eg. campu-lu campus, câne-le canis, cale-a callis. Est autem vel proprium, quod uni soli competit, ut (Roma, Roma*) Saturnu, Saturnus, Roma, Roma, vel appelativum, quod pluribus est commune, ut arbori, arbores, paseri, aves.

b) Adjectivum denotat indolem et proprietatem alicujus rei, aut personae, ut frumosu, formosus, bunu, bonus.

III.

Pronomen obtinet locum substantivi, ut io, ego, pro mea persona, meo nomine, elu, ille, pro sua persona, suo nomine. Et partitur in
1. personale.
2. possesivum.
3. demonstrativum.
4. interrogativum.
5. relativum.
6. indefinitum.

Haec dividuntur
a) in conjunctiva, ut fratele s'uu, suus frater.
b) in absoluta, al s'uu, suum.

Sequentia —
1. denotant personam io, ego; tu, tu, elu, ille.
2. possesionem, proprietatem, carte-a mea, meus liber, serbu-lu s'uu, suus servus.
3. personam autrem, de qua fit sermo, aquest

---

*) Scrisa, apoi sterse cu pen'a.

omu, iste homo; aquésta muiere, ista mulier.

4. interrogationem, que omu cercati voi? quem hominem quaeritis vos?
5. relationem ad personam, et rem, muierea, que iubesci, mulier, quam amas.
6. non determinatam personam, aut rem, óre-quine, aliquis: óreque, aliquid.

IV.

Verbum denotat actionem, passionem, esse, et tempus, quo quis agit, patitur.

Verba sunt

1. auxiliaria, s'unt, sum, amu, habeo.
2. activa, aru, aro.
3. passiva, s'unt b'atutu, sum verberatus.
4 neutra, dormu, dormio.
5. reciproca, me ducu, me duco, abeo.
6. impersonalia, ninge, ningit.

Modus verbi est multiplex:

1. indicativus, laudu, laudo.
2. imperativus, laud'a, lauda!
3. conjunctivum, s'i laudu, laudem.
4. infinitivum, l'audare, laudare.

Conjugantur verba secundum sequentia tempora

1. praesens.
2. Imperfectum.
3. perfectum simplex, et compositum.
4. plusquamperfectum simplex, et compositum.
5. futurum.

V.

Participium usurpatur pro adjectivo, eg. ḑisa Domn'a mi a ḑisu, dicta domina mihi dixit.

VI.

Adverbium est immutabile, et determinat affectionem verbi, eg. scriue reu, male scribit.

VII.

Praepositio est immutabilis, et ponitur ante nomen et pronomen, eg. (cu pretinu-lu s'uu) cu óspele s'uu, cum suo amico.

VIII.

Conjunctiones colligunt singulas voces, aut integras constructiones, et sunt (immutabiles) invariabiles, ut frate le mieu şi v'iru mieu s'au dusu; qui sora mea è anche aqui, frater meus, et consobrinus meus abiverunt; ast soror mea ast adhuc hîc.

IX.

Interjectiones sunt invariabiles, et exprimunt aliquem affectum animi, ut Ah! ah! Vai! vae!

Caput secundum.

Apud Valachos nomina non declinantur per casus, sed solum per numeros. Itaque tam in numero singulari, quam in plurali invariata manent. Soli articuli declinantur.

Duplex autem est articulus: unus definitus lu, le, et **a**, uti supra notavimus, remque determinat; alter indefinitus, un' generis masculini, una vel **o** generis foeminini, qui rem haud determinat.

Articulus le tribuitur nominibus gen. masc. desinentibus in **e**, reliqua nomina gen. masc. quae omnia desinunt in **u**, excepto tat'a, pater, articulum lu postulant. Nomina generis foeminini omnia habent articulum **a**. Neutro carent Valachi.

Declinatio.

Articuli definiti.

SINGULARITER.

	Masc.	Foem.
N.	lu, le.	A.
G.	a-lui, a-lui.	A-ei.
D.	Lui, Lui.	Ei.
A.	lu, le, vel pre-lu, pre-le.	A, pre-a.
V.	le, caret.	caret.
Abl.	de la-lu, dela-le	dela-a.

PLURALITER.

N.	i.	Le.
G.	A-lor, A-lor.	A-lor.
D.	Lor, Lor.	Lor.
A.	i, i. vel pre-i, pre-i.	Le, vel pre-le.
V.	Lor, Lor.	Lor.
Abl.	dela-i, dela-i.	Dela-le.

Articulus semper postponitur nomini. Dum vero duo sunt nomina substantiva, quorum unum est in gen. si hoc postponitur alteri substantivo, **a** genitivi rejicit, ut calu-l' Domnului, equus domini; non calu-l' a Domnului. Valachi tamen Aurelianae Daciae in hoc quoque casu retinent **a** genitivi.

Articulus lu usu plerorumque Valachoru antiquae Daciae in declinatione cum nomine, amittit vocalem **u**, et consonans **l**, vel apostrophata vel absque apostropho jungitur ultimae vocali nominis **u**, quacum unam syllabam efficit. Aurelianae Daciae Valachi semper integrum retinent articulum **u**.

Apud Aurelianae Daciae Valachos articulus tam lu, quam le, in numero plurali desinit in **li**, non in solam vocalem **i**, uti apud Valachos antiquae Daciae. Et articulus **a** in Genitivo et Dativo numeri singularis in lei, non in ei, uti apud Va-

lachos antiquae Daciae. Nec adhibent illi unquam in accusativo notam **pre**. Estque apud illos Dativus semper similis Genitivo tam in singulari, quam in plurali.

Articuli indefiniti Declinatio.

SINGULARITER.

Masc.	Foem.
N. un. quidam	O. vel un'a.
G. A–unui	A–unei.
D. Unui.	Unei.
A. un, (vel pre un).	O. vel un'a.
V. caret.	caret.
Abl. Dela un.	Dela o. vel un'a.

(Articulus indefinitus, dum articulum definitum recipit, non est articulus, sed nomen numerale, ut au murit unul', unus est mortuus; uni-i s'au dusu, non nulli abiverunt. *)

Plurali caret.

Caput III.

De declinatione articuli lu cum nomine.

Singulariter.	Pluraliter.
N. Domnu-l', Dominus.	N. Domni-i, Domini.
G. A-Domnu-lui, (Domini)	G. A-Domni–lor.
D. Domnu-lui.	D. Domni–lor.
A. Pre-Domnu-l'	A. pre Domini-i.
V. o Domne! vel Domnu-le	V. o Domni! v. Domni-lor!
Abl. Dela Domnul'.	Abl. dela Domni–i.

Articuli le.

Singnlariter.	Pluraliter.
N. Frate–le, Frater.	N. Frati-i, Fratres.
G. A-Frate-lui.	G. A-Frati–lor.
D. Frate–lui.	D. Frati-lor.
A. Pre-Frate-le.	A. Pre-Frati-i.
V. o Frate!	V. o Frati, vel Frati-lor.
Abl. dela-Frate-le,	Abl. dela Frati-i.

Nomen Tat'a, in numero singulari declinatur; in plurali mutatur in nomen P'arente. sic.

Singulariter	Pluraliter.
N. Tat'a-l', Pater.	N. P'arenti-i.
G. A-Tat'a-lui.	G. A-P'arenti-lor
D. Tat'a-lui.	D. P'arenti-lor
A. Pre-Tat'a-l	A. Pre-P'arenti-i
V. O Tat'a!	V. o P'arenti, vel Parenti-lor
Abl. Dela-Tat'a-l'	Abl. Dela-P'arinti-i.

*) Trasu cu cruce, si erasi restituitu.

Articuli Foeminini Generis **a**.

Singulariter.	Pluraliter.
N. Mam-a Mater	N. Mame-le, matres.
G. A-mam-ei.	G. A-mame-lor.
D. Mam-ei	D. Mame-lor.
A. Pre mam-a.	A. Pre-mame-le.
V. o mam'a!	V. o mame! vel mame-lor!
Abl. Dela-mam-a.	Abl. Dela-mame-le.

Nomina Gen. Foem. desinentia in **'a**, declinari deberent addendo nominativo num. sing. articulum **a**, ut mama-a; sed euphoniae causa vocalis **'a** expungitur, et sic pro mama-a fit mam-a. Sic ex més'a, més-a, pro mésa-a, ex sor'a, sora etc.

Singulariter.	Pluraliter.
N. Lege-a. Lex.	N. Legi-le. Leges.
G. A-Leg-ei.	G. A-Legi-lor.
D. Leg-ei.	D. Legi-lor.
A. Lege-a.	A. Legi-le.
V. o Lege!	V. o Legi! vel Legi-lor!
Abl. Dela-lege.	Abl. Dela-Legi-le.

Cum characteristica Generis sing. nominum gen. foem. sit ei, additum nominativo in allato exemplo Lege, deberet dici in Gen. num. sing. A-legeei; sed euphoniae causa (semper) expungi ultima vocalis **e**, et fit A-Legei. Idem dicendum de omnibus nominibus gen. foem. desinentibus in **e**. sic (carte) cetate, A-Cetatei, flore, a florei etc.

Singulariter.	Pluraliter.
N. Domnie-a. Dominatio.	N. Domnii-le, Dominationes.
G. A-Domni-ei.	G. A-Domnii-lor.
D. Domni-ei.	D. Domnii-lor.
A. Domnie-a.	A. Domnii-le.
V. o Domnie.	V. o Domnii! vel Domnii-lor.
Abl. Dela-Domnie-a.	Abl. Dela Domnii-le.

Nomina desinentia in ie, assumto articulo, desinunt in iea, multi vero brevitatis causa et pronunciant, et scribunt Domnia, extrita videlicet vocali **e**. Nam, cum ex ultima vocali **e** et ex articulo **a**, fiat Diphthongus ea, in qua **e** vix audiri solet; quin quincquam peccent, praedictam vocalem **e** deterere queunt.

Singulariter.	Pluraliter.
N. Turtureo-a, Turtur.	N. Turturele-le Turtures
G. A-Turturel-ei.	G. A-Turturele-lor.
D. Turturel-ei.	D. Turturele-lor.
A. Turtureo-a.	A. Turturele-le.

V. o Turturea!	V. o Turture-le, vel Turturele-lor!
Abl. Dela-Turtureo-a.	Abl. dela Turturele-le.

Cum nomina desinantia in ea, addito articulo definito, desinant in oa; nostri Grammatici praeter articulum **a**, commenti sunt articulum oa. Sed certum est, nomina generis foem. omnia unico articulo **a** gaudere. Ratio vero, cur nomina desinentia in ea, addito articulo def. terminent in oa est, quod ea nomina olim terminaverint in **o**, ut turtureo, porumbeo etc. Hinc expuncta vocali moderna **a**, euphoniae gratia, si addatur articulus **a**, fit turtureoa, porumbeoa etc. Valachi Aurelianae Daciae hodiedum conservant antiquam consuetudinem, eg. quod nos dicimus rea mala gen. foem., illi dicunt reo, cui si addatur articulus **a**, fit reoa. (Vides ergo in praedictis quoque nominibus articulum def. este **a**, neutiquam oa.) Hujus rei vestigia etiam apud nos inveniuntur, ut ḑi, vel ḑio, olim dia, quod hodiedum servant Hispani. Notum praeterea est Valachos nonnunquam **a** mutare in **o**, sic eg. articulum **a**, dum pro pronomine accipitur, mutant in **o**, ut pro am adus-a, dicunt: am adus-o, adduxi eam. Hinc ergo nomini di vel ḑio, si addatur articulus, desinentia est in oa, dioa, dies, sic roao, ros, roaoa. Cum igitur articulus **a**, subjungatur veteri **o**, non vero moderno **a**, sequitur nomina gen. foem. omnia unicum articulum **a** recipere, ac oa commentitium esse.

Nomina desinentia in ea, in num. plur. praeter quam quod **a** mutent in **o** more solito, simul ante **e** ferunt consonantem **l**, ut pro turture-e, turturel-e; id fit ad prohibendum hiatum. Non est necessum ad alia arcana recurrere, aut ex primitivo numeri sing. in plurali efficere diminutionem.

Caput IV.

De declinatione substantivi cum adjectivo.

Adjectiva, et Pronomina vices Adjectivorum gerentia possunt praeponi, aut postponi substantivis. Si Adjectivum cum substantivo simul sit declinandum, quod ex iis praeponitur, declinatur; quod autem postponitur, per casus invariatum manet, ut:

Singulariter.	Singulariter.
N. Bunu-l' omu,	N. Omu-l' bun,
Homo bonus	bonus homo.
G. A-Bunu-lui omu.	G. A-omu-lui bun.
D. Bunu-lui omu.	D. Omu-lui bun.
A. Pre-Bunu-l' omu	A. Pre-omu-l' bun.
V. O Bune óme! vel. Bunule om!	V. O omu-le bune.
Abl. Dela — Bunu-l' om.	Abl. dela omu-l' bun.
Pluraliter.	Pluraliter.
N. Buni-i ómeni.	N. Ómeni-i buni.
G. A-Buni-lor ómeni.	G. A-ómeni-lor buni.
D. Buni-lor ómeni.	D. ómeni-lor buni.
A. Pre-buni-i ómeni.	A. Pre-ómeni-i buni.
V. o Buni ómeni! vel Buni-lor ómeni!	V. o ómeni-lor buni.
Abl. Dela-buni-i ómeni.	Abl. Dela ómeni-i buni.

Singulariter.	Singulariter.
N. Frumósa Dómn'a.	N. Dómn-a frumós'a.
Formosa Domina.	
G. A-frumós-ei Dómn'a.	G. A. Domn-ei frumósa.
D. Frumós-ei Dómn'a.	D. Domn-ei frumos'a.
A. Pre-frumós-a Dómn'a.	A. Pre-Domn-a frumos'a.
V. o frumos-a Dómn'a!	V. o Domn'a frumos'a.
Abl. Dela frumos-a Domn'a.	Abl. Dela - Domn-a frumos'a.
Pluraliter.	Pluraliter.
N. Frumose-le Domne.	N. Domne-le frumose.
G. A-frumose-loru Domne.	G. A-Dómne-lor frumose.
D. Frumose-lor Domne.	D. Domne-loru frumose.
A. Pre-frumose-le Domne.	A. Pre-Domne-le frumose
V. o frumose Domne! vel o frumose-loru Domne!	V. o Domne frumose! vel o Domne-lor frumose.
Abl. Dela - frumose-le Domne.	Abl. Dela - Domne-le frumose.

Graviter peccant contra Grammaticam ii Grammatici, qui ex pronunciatione quorumdam rudium absona docent, quod tam substantivum in declinando cum adjectivo, si huic postponatur, quam adjectivum si substantivo postponatur, in Gen. **a** Nominativi mutet in **e**. Nulla enim subest ratio, cur a regula generali recedatur, quae praescribit, ut tam adjectivum si postponatur substantivo, quam hoc si postponatur illi, invariatum maneat. Quod ergo fit in nominibus gen. masc. id observandum etiam in iis, quae generis foem. sunt; ut nempe nomen tam substantivum quam adjectivum, quod postponitur, per casus invariatum maneat.*)

Substantiva si praecedant Pronomina demonstrativa, quae simul declinanda veniunt, ambo declinantur; adjectivum vero, quod per pronomen demonstratur, sive sit generis masc. sive foem. per casus invariatum manet, ut:

Singulariter.	Singulariter.
N. Frate-le quel dulce.	N. Sora que dulce.
Frater ipse germanus.	Soror ipsa germana.

*) Vedi not'a finale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

G. A-frate-lui quel-ui dulce.	G. A-sor-ei quei dulce.
D. Frate-lui quel-ui dulce.	D. Sor-ei quei dulce.
A. Pre-frate-le quel dulce.	A. Pre-sor-a que dulce.
V. caret.	V. caret.
Abl. Dela frate-le quel dulce.	Abl. Dela sor-a que dulce.
Pluraliter.	Pluraliter.
N. Frati-i quei dulci.	N. Surori-le que-le dulci.
G. A-fratilor quel-or dulci.	G. A-sorori-lor que-lor dulci
D. Frati-lor quelor dulci.	D. Sorori-lor que-lor dulci
A. Pre-frati quei dulci.	A. Pre-sorori-le que-le dulci
V. caret.	V. caret.
Abl. Dela frati-i quei dulci.	Abl. Dela-sorori-le que-le dulci.

Quod si Pronomen demonstrativum antecedat substantivum, aut simul etiam adjectivum; solum pronomen declinatur, ut:

Singulariter.	Singulariter.
N. Quel cucernic prunc. Pius ille puer.	N. que cucernic'a prunc'a.
G. A-quelu-i cucernic prunc.	G. A-quei cucernic'a prunc'a.
D. Quelu-i cucernic prunc.	D. qu-ei cucernic'a prunc'a
A. Pre-quel cucernic prunc.	A. pre-que cucernic'a prunc'a
V. caret.	V. caret.
Abl. Dela-quel cucernic prunc.	Abl. Dela que cucernic'a prunc'a.
Pluraliter.	Pluraliter.
N. que-i cucernici prunci.	N. quele cucernice prunce
G. A-que-lor cucernici prunci.	G. A-que-lor cucernice prunce.
D. quel'or cucernici prunci.	D. que-lor cucernice prunce
A. Pre-quei cucernici prunci	A. pre-quele incernice prunce.
V caret.	V. caret.
Abl. dela-quei cucernici prunci.	Abl. dela quele cucernice prunce.

Adjectivum tot, tót'a, omnis, si praeponatur substantivo, in numero singulari (manet indeclinabile) vix usurpatur, excepto Nom. ut tot omul', sed loco tot substituitur Fiequare, quivis; in Plurali (vero) declinatur more aliorum adjectivorum (absque articulo definito declinabilium), ut:

Singulariter.	Singulariter.
N. Tot omu-l', omnis homo.	N. Tot'a muiere-a.
G. A-(fiescc) tot omu-lui.	G. Totei muiere.
D. Totu omului.	D. Totei muiere.
A. Pre tot omu-l'.	A. Pre tot'a muiere-a.
V. caret.	V. caret.
Abl. Dela tot omul'.	A. Dela tot'a muiere-a.*)
Pluraliter.	Pluraliter.
N. Toti omeni-i.	N. Tote muieri-le.
G. A-totu-ror ómeni-lor.	G. A-tutu-ror muierilor.
D. Totu-ror ómeni-lor.**)	D. Tuturor muierilor.
A. Pre toti omeni-i.	A. Pre-tote muieri-le.
V. caret.	V. caret.
Abl. Dela toti omeni-i.	Abl. Dela tote muieri-le.

(In genitivo et Dativo numeri sing. pro tot substituitur fia quare quivis, ut A fiequ'arui omu; Fiequar'ui omu. A-fiequar-ei muiere, fiequar-ei muiere.)

Genitivus numeri pl. non est a toti, sed a tuti, omnis, quod est in usu apud Aurelianae Daciae Valachos, idque usurpant etiam nostri, dum dicunt: tuti trei, tute trele, omnes tres. Id quoque notandum in eo casu **l** mutari in **r** contra generalem regulam, proinde regulariter dici debere tutu-lor, quod reipsa est in usu apud Aurelianos.

Si Tot, tót'a postponatur substantivo, vix alios casus habet quam Nom. (et Accus. in utroque numero) idque in num. pl., ut Omeni-i toti. (Pre omeni-i toti). Si in Accus. et Abl. usurpes: dicere debes pre-ómeni-i pre-toti, dela omeni dela toti. Sic muieri-le tote, Acc. Pre muieri pre tote, Dela muieri dela tote.

In marginea acestui Capu, pre la midilocu, se afla si urmatoria-le:

1. Nomina substantiva, (quae desinunt in **u**, omnia sunt generis masculini) desinunt vel in **u**, vel in e, vel in 'a, vel in **u**, vel in **o**.

Quae desinunt in **u**, omnia sunt generis masculini. Quae desinunt in **'a** sunt generis foeminini. (Excipiuntur, quae sexum virilem, dein etiam ea quae sexum virilem donatant, ut pote P. Hinc excipiuntur. Nonnulla etiam — etiam si — sexum virilem denotantia, ut huc accedit sluga (servus) famulus, etiam si sexum virilem denotet. Nomina (propria mulierum) desinentia in **a**, quae sunt propria mulierum. Excipiunt nomina propria virorum (quae alioquin desinunt in **a**), sunt generis foem.***)

*) Totu singulariulu, masc. si fem. e trasu cruce.

**) In margine: NB. proprie pl. ri.

***) Totu pasagiulu acest'a e trasu si coresu cumu se vede.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nomina (desinenti'a in **a**, ut) propria virorum, aut sexum virilem significantia, quae desinunt in **a**; cujusmodi quidem perpauca sunt, generis masc. sunt, ut Tat'a.

Quae desinunt in **a**, ut Anastasia, Ecaterina etc. suntu gen. foem. Excipiuntur peregrina nomina propria, ut (Cleopa) Chifa, Cleopa, Luca quae sunt gen. masc.

Nomina (substantiva) desinunt vel in u, vel in **e**, vel in **'a**, vel in **a**, vel denique in **o**.

1) Nomina (substantiva) desinentia in u, omnia sunt gen. masc. ut (focu, *ignis*,) f'enu, *foenum*; focu, *ignis*, lemnu, *lignum* etc.

2) Nomina desinentia in **'a** omnia sunt generis foem. ut cas'a, *domus*; lingur'a, *coclear*; més'a, mensa etc. Huc accedit etiam Slug'a, *famulus*, tametsi virilem sexum denotet. Excipe Tat'a, *genitor*.

3) Nomina desinentia in **a** cum sunt propria mulierum, generis foem. sunt, ut Ana, Aurelia, Savina etc. Excipe (Nomina) peregrina (Cleopa), Chifa, Cleopa, Luca, quae sunt. gen. masc.

4) Quae desinunt in **o**, cujus modi perpauca sunt, ad genus foem. referuntur, ut dio, *dies*, roao, *ros*.

5) Quae denique desinunt in **e**, partim sunt generis masc. partim. foem. Ad genus Masc. haud multa referuntur,

ut Ariete, *aries*	mire, *sponsus*
Berbece, vervex	munte, *mons*
burete, *boletum*	Nume, *nomen*
c'ane, *canis*.	peduche, *pediculus*
fóle, *follis*	pantece, *venter*.
frate, *frater*	pesce, *piscis*
genunche, *genu*	purece, *pulex*.
iepure, *lepus*.	umere, *humerus*.

Nota. Nomina, quae apud Trajanos Valachos desinunt in consonantem omnia sunt generis masc. cum natura sua finali consonanti atnectenda sit vocalis **u**, quod etiam faciunt dum sufficitur articulus, aut pronomen me, te, se.

Not'a editorului. Cutote cà dela inceputu ne amu dechiaratu, a nu ne demite la discusiuni asupr'a acestoru fragmente, nu potemu inse a nu oserbá aici macaru la unu puntu, ce l'amu notatu mai susu, cà nu potemu cosemtî cu autoriulu fragmenteloru, si anume cà regul'a pentru declinarea a' doua nume ar' fi generale nu numai pentru masculine ci si pentru feminine, de ora ce e cosfatatu, cà feminine-le nu urmeza acì regul'a masculineloru, si cà nu numai unii *rudi*, ci chiaru si autoriulu acestoru fragmente in opere-le sale nu urmeza aceea regula pretensa generale. Dein cuntra, autoriulu fragmenteloru se pare a nu scí de declinatiunea nearticulata, si numai de acolo se pote precepe, de ce a potutu propune una declinatiune, cá: a Domnei *frumosa*, si a frumoasei *Domna*. Cele alalte, mai pucinu importante, le trecemu.

(Vá urmá.)

(IV.)

FASTI-I ROMANI.

(Continuare dein Nr. trecuti.)

A. u. c.		A. a. Chr.
625.	C. Semproniu Tuditanu	
	M'. Aquiliu	129
626.	Cn. Octaviu	
	T. Anniu Luscu Rufu	128
627.	L. Cassiu Longinu	
	L. Corneliu Cinna	127
628.	M. Aemiliu Lepidu	
	L. Aureliu Oreste	126
629.	M. Plautiu Hypsaeu	
	M. Fulviu Flaccu	125
630.	C. Cassiu Longinu	
	C. Sextiu Calvinu	124
631.	Q. Caeciliu Q. f. Metellu (Balearicu)	
	T. Quinctiu Flamininu	123
632.	Cn. Domitiu Ahenobarbu	
	C. Faniu Strabo	122
633.	L. Opimiu	
	Q. Fabiu Maximu Allobrogicu	121
634.	P. Maniliu	
	C. Papiriu Carbo	120
635.	L. Caeciliu L. f. Metellu Dalmaticu	
	L. Aureliu Cotta	119
636.	M. Porciu M. f. M. Censorii n. Cato	
	Q. Marciu Rex	118
637.	C. Caeciliu Metellu Q. f. Diadematu	
	Q. Muciu Scaevola Augur	117
638.	C. Liciniu Geta	
	Q. Fabiu Maximu Eburnu.	116
639.	M. Aemiliu Scauru	
	M. Caeciliu Q. f. Metellu	115
640.	M'. Aciliu Balbu	
	C. Porciu Cato	114
641.	C. Caeciliu Q. f. Metellu Caprariu	
	Cn. Papiriu Carbo	113
642.	M. Liviu Drusu	
	L. Calpurniu Piso Caesoninu	112
643.	P. Corneliu Scipio Nasica	
	L. Calpurniu Piso Bestia	111

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A. u. c.		A. a. Chr.
644.	M. Minuciu Rufu	
	Sp. Postumiu Albinu	110
645.	Q. Caeciliu L. f. Metellu Numidicu	
	M. Juniu Silanu	109
646.	Ser. Sulpiciu Galba	
	M. Aureliu Scauru	108
647.	L. Cassiu Longinu	
	M. Aemiliu Scauru II. C. Mariu.	107
648.	C. Atiliu Serranu	
	Q. Serviliu Caepio *)	106
649.	P. Rutiliu Rufu	
	Cn. Manliu Maximu	105
650.	C. Mariu II.	
	C. Flaviu Fimbria	104
651.	C. Mariu III.	
	L. Aureliu Oreste	103
652.	C. Mariu IV.	
	Q. Lutatiu Catulu	102
653.	C. Mariu V.	
	M'. Aquiliu	101
654.	C. Mariu VI.	
	L. Valeriu Flaccu	100
655.	M. Antoniu, orator,	
	A. Postumiu Albinu	99
656.	Q. Caeciliu Metellu Nepos	
	T. Didiu	98
657.	Cn. Corneliu Lentulu	
	P. Liciniu Crassu	97
658.	Cn. Domitiu Ahenobarbu	
	C. Cassiu Longinu.	96
659.	L. Liciniu Crassu, orator.	
	Q. Muciu Scaevola	95
660.	C. Caeliu Caldu	
	L. Domitiu Ahenobarbu	94
661.	C. Valeriu Flaccu	
	M. Herenniu	93
662.	C. Claudiu Pulcher	
	M. Perperna	92
663.	L. Marciu Philippu	
	Sex. Juliu Caesar	91
664.	L. Iuliu Caesar	
	P. Rutiliu Lupu	90
665.	Cn. Pompeiu Strabo	
	L. Porciu Cato	89
666.	L. Corneliu Sulla	
	Q. Pompeju Rufu	88
667.	Cn. Pompeju Rufu	
	L. Corneliu Cinna	87
668.	L. Corneliu Cinna II.	
	C. Mariu VII.	86
669.	L. Corneliu Cinna III.	
	Cn. Papiriu Carbo	85

(Vá urmá.)

*) Suptu acestia s'au nascutu M. T. Cicero si Cn. Pompeiu.

NOTITIE DIVERSE.

— Dn. E. Desjardins, de care amu atinsu in nr. trecutu erasi intre Notitie, a tramesu Academiei Inscriptiuniloru dein Paris trei comunicate asupr'a resultateloru principali dein calatori'a se in oriente (Romani'a si Bulgari'a). Antani'a comunicatiune e dein Bucuresci 11. jun., a dou'a dein Galatiu 28. aug., er' a treia dein Vien'a Austriei 9 nov., tote dein a. 1867.

Scrisori'a prima, adresata Dlui L. Renier, atunci v. presiedente anuale, erá insocita de 34 inscriptiuni, dein cari cea mai mare parte erau inedite, er' cele alalte reu publicate.

Aceste inscriptiuni se aflau in 4 depositoria diverse: in curtea generale-lui Mavros in Bucuresci, in museulu de anticitati alu Bucuresciloru, unde si noi le amu vediutu in ver'a trecuta, in vil'a numita mor'a domnesca, 6 chilometre de parte de Bucuresci spre resaritu, proprietatea Dlui Kotzebue genere-lui lui Mavros. Cele alalte suntu adunate dein alte parti ale Rumaniei.

In câtu pentru locure-le de inceputu, de unde se tragu, dorere, cà nu se potu scí pentru cele mai multe. Totu ce se pote scí e numai cà general. Mavros, cu ocasiunea bataliei dein a. 1827, a adunatu de pre rip'a Romaniei mice si a' Bulgariei tote monumentele, câte se afla la elu (de atunci a moritu) seau la genere-seu.

Autoriulu se restrinsese a dá unele esplicatiuni la acelea dein aste monumente, cari contienu indicatiuni geografice. In particulariu atentiunea Academiei fù atrasa spre textulu istoricu ineditu a unei inscriptiuni monumentali de 3 metre de lunga, ce pentru prim'a ora face cunoscutu in forma oficiale numerulu victorieloru reportate de ambii Augusti Diocletianu si Maximianu si de doi Cesari Costantinu Chloru si Galeriu asupr'a Germaniloru, Sarmatiloru, Persiloru si Britoniloru, intre anii 293 si 301 dupa Chr.

Multe alte inscriptiuni dein Bucuresci si dela Mor'a domnesca se recomanda prein faptu curiose, ce ne descoperu organisatiunea militare si municipale a'provincieloru Daciei si Moesiei. (Se va continuá).

— Erate in Nr. trecutu: pag. 314 col. 1. lin. 23—24: indoila in locu de indoiela; — p. 320 col. 2. lin. 26: vetia dî: veti (forà a); lin. 42: dubas (intru unulu), dî: du bas (despartîtu in 2); etc.

Nr. XVIII. va aparé in 15. Sept.. a. c.

BCU Cluj / Central University Library Cluj